

## ROZDZIAŁ 3

### ORGANIZACJA ZWIĄZKU PATROTÓW POLSKICH W ZACHODNICH OBWODACH USRR

#### 3.1 Konspiracyjny Związek Patriotów Polskich we Lwowie

Wkroczenie Armii Czerwonej na przedwojenne ziemie wschodnie II Rzeczypospolitej spowodowało większe zainteresowanie Kremla tym obszarem. W lutym 1944 r. w liście sekretariatu zastępcy przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR – Wiaczesława Mołotowa – do kierownika Wydziału Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) – Georgi Dymitrowa – znalazła się informacja, przedstawiona wcześniej przez sekretarza CBKP Stanisława Radkiewicza, aby podjąć odpowiednie przedsięwzięcia organizacyjne, polegające na wykorzystaniu „polskich kadr partyzanckich zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi, uwzględnienie ich bogatego doświadczenia i siły ciężenia do udziału w oddziałach, powiązanych bezpośrednio z ZPP, do walki o demokratyczną Polskę”<sup>1</sup>.

Według niego „zjednoczenie polskich partyzantów na Zachodniej Ukrainie i Zachodniej Białorusi pod ideowym kierownictwem ZPP może być źródłem znacznej ilości kadr partyzanckich dla Polski”.

Dla urzeczywistnienia celów polityki sowieckiej, realne wydawało się powołanie poza Polskim Sztabem Partyzanckim także struktur ZPP.

Wiosną 1944 r., z inicjatywy grupy polskich komunistów utworzono we Lwowie konspiracyjny Związek Patriotów Polskich. Swoją działalność organizacja oparła na statucie ZPP w ZSRR, z którym nawiązano łączność<sup>2</sup>. Od 15 kwietnia wydawała ona dwutygodnik w postaci powielanej „Honor i ojczyzna”. W podtytule odnotowano: „Organ Związku Patriotów Polskich”<sup>3</sup>. Ukazało się siedem kolejnych numerów. Na ostatniej stronie zamieszczano adnotację: „Nie niszcz pisma, po przeczytaniu oddaj drugiemu! Pamiętaj o Funduszu Prasowym i Bojowym”.

---

<sup>1</sup> List sekretariatu zastępcy przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych ZSRR Wiaczesława Mołotowa do kierownika Wydziału Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) Georgi Dymitrowa wraz z notatką zastępcy sekretarza CBKP w ZSRR Stanisława Radkiewicza o powołaniu Polskiego Sztabu Partyzanckiego, [w:] Polska – ZSRR. Struktury podległości. Dokumenty WKP(b) 1944–1949, Warszawa 1995, s. 38–39.

<sup>2</sup> M. Juchniewicz, *Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941–1944*, Warszawa 1973, s. 339.

<sup>3</sup> J. Jarowiecki, *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku*, Kraków–Wrocław 2008, s. 398.

Jego redaktorem został dr Zdzisław Bieliński, jak odnotowano „działacz lewicowy, sympatyk lwowskiej organizacji Gwardii Ludowej i Organizacji Ruchu Partyzanckiego Zachodnich Obwodów Ukrainy”<sup>4</sup>.

Konspiracyjne czasopismo, według L. Dobroszyckiego było wydawane w Wilnie<sup>5</sup>. Być może autor zasugerował się faktem, że najprawdopodobniej od jesieni 1943 r. działał tam również konspiracyjny Związek Patriotów Polskich kolportujący „Sztandar Wolności”. Według ukraińskich historyków udział Polaków w wydawaniu tego dwutygodnika był znikomy. Akcentują oni fakt, że miał on być wydawany przez Radę Wojskową Ruchu Partyzanckiego Zachodniej Ukrainy jedynie „w imieniu Związku Patriotów Polskich”. Nie wymieniają oni nazwiska redaktora naczelnego podając jedynie, że Karol Kuryluk był wymieniany jako kierownik działu polskiego kolegium redakcyjnego przy Radzie<sup>6</sup>.

Piotr Gontarczyk zauważył z kolei, że lwowskie gazetki komunistyczne, wydawane jako „Ruch Partyzancki Zachodnich Obwodów Ukrainy” lub „Związek Patriotów Polskich” miały związek z dawnym środowiskiem Polskiej Partii Robotniczej, które w nowej sytuacji „łatwo rezygnowało z szyldu PPR”, który pod którym wcześniej próbowano mobilizować ludność do walki z Niemcami. Podkreśla jednocześnie, że dużym i skomplikowanym problemem jest ustalenie „czy jacyś komuniści we Lwowie należeli do PPR”<sup>7</sup>.

J. Rogowski pod datą 11 maja 1944 r. zanotował, że do skrzynek pocztowych wrzucane były konspiracyjne komunistyczne gazetki „Nowiny Dnia” (polskie i ukraińskie) oraz „Honor i Ojczyzna”, będące organem „Ruchu partyzanckiego Zachodniej Ukrainy”<sup>8</sup>.

Partyzanckie grupy komunistyczne działały także na południu dystryktu, rozpowszechniając własne ulotki i odezwy<sup>9</sup>.

\* \* \*

Do naszych czasów zachowały się jedynie dwa numery gazety „Honor i Ojczyzna” (nr 3 z 15 czerwca 1944 r. i nr 5 z 1 lipca 1944 r.). Przechowywane są w zbiorach Biblioteki

---

<sup>4</sup> M. Juchniewicz, *op. cit.*, s. 339.

<sup>5</sup> *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945*, oprac. L. Dobroszycki, W. Biedrzyńska, pod kier. S. Płoskiego, Warszawa 1962, poz. 266, s. 87; G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa 1 IX 1939–5 II 1946*, Katowice 2007, s. s. 436.

<sup>6</sup> A. Cieślíkowa, *Prasa okupowanego Lwowa*, Warszawa 1997, s. 170.

<sup>7</sup> P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, wyd. III poprawione i uzupełnione, b.m.w., s. 118.

<sup>8</sup> G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, *op. cit.*, s. 444.

<sup>9</sup> G. Mazur, *Pokucie w latach drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia*, Kraków 1994, s. 173; A. Cieślíkowa, *op. cit.*, s. 170.

Jagiellońskiej w Krakowie. Nie zawierają one jednak żadnych informacji o działalności konspiracyjnej ZPP na terenie Zachodniej Ukrainy<sup>10</sup>.

### 3.2 Zarząd Obwodowy we Lwowie

Po wkroczeniu Armii Czerwonej na przedwojenne ziemie wschodnie II Rzeczypospolitej (nazywane oficjalnie przez Sowietów Zachodnią Ukrainą) Zarząd Główny ZPP dostrzegł potrzebę powołania tam ogniw terenowych organizacji, które reprezentowałyby interesy Polaków i niosły im materialną pomoc.

15 lipca 1944 r. podczas posiedzenia Prezydium ZG ZPP W. Wasilewska poinformowała o zgodzie rządu radzieckiego na tworzenie „organizacji ZPP na terenach Zachodniej Ukrainy, Zachodniej Białorusi i Wileńszczyzny”. Zebrani dowiedzieli się, że na tych terenach również obowiązywać będzie „wydana nowela do Ukazu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 12 maja 1944 r., rozciągająca prawo opcji na tereny Zachodniej Białorusi i Wileńszczyzny. Organizacje ZPP na tych terenach „powinny objąć element opcyjny i rodziny wojskowych”. Przedstawiciele rządu radzieckiego z naciskiem podkreślili potrzebę wysłania na te tereny ludzi taktownych, potrafiących właściwie naświetlać sprawy narodowościowe. Głównym zadaniem ZPP na tych obszarach, zgodnie z życzeniem władz radzieckich, miało być jak najszersze zaspokajanie potrzeb ludności polskiej i dbałość o niezadrażnianie problemów narodowościowych<sup>11</sup>.

Na obszar Zachodniej Ukrainy we wrześniu 1944 roku przybyli delegaci Zarządu Głównego „dla przeprowadzenia prac przygotowawczych i zbadania możliwości działania organizacji we Lwowie, Tarnopolu i Stanisławowie” – Halina Koszutska i Zygfryd Sznek.

Swoją pracę rozpoczęli od „prowadzenia rozmów z przedstawicielami społeczeństwa polskiego we Lwowie”. Miały one na celu „z jednej strony zaznajomienie ich z platformą ideową ZPP, z drugiej dać obraz poglądów i nastrojów panujących wśród społeczeństwa polskiego oraz umożliwić wybór obywateli, którym możnaby powierzyć pracę organizacyjną

---

<sup>10</sup> Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (dalej: BUJ), mf. 1029, „Honor i Ojczyzna” 1944 nr 3; *Ibidem*, „Honor i Ojczyzna” 1944, nr 5. W gazetach znalazły się m.in. artykuły: „Deklaracja Krajowej Rady Narodowej w Związku Radzieckim”, „Rezolucja Zarządu Głównego ZPP”, „Dojrzeź kryzys w łonie polskiego rządu emigracyjnego”, „Sprawa generała Żeligowskiego”, „Z przemówienia Bolesława Drobnera”, „Artykuł Times’a o sprawie polskiej”, „Oświadczenie Andrzeja Witosa”, „Kronika”, „Święto 1-go i 3-go Maja”, „Churchill o sprawie polskiej”, „Obchody Trzeciego Maja w ZSRR”, „Armia Polska w ZSRR”, „Odezwa Rady Wojennej”, „Żołnierze Armii Krajowej w Armii Polskiej w ZSRR”, „Wojskowe i polityczne rezultaty 3 lat walk na froncie radziecko-niemieckim”, „Wielka klęska niemiecka na Białorusi”.

<sup>11</sup> Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zespół akt: Związek Patriotów Polskich w ZSRR 1943–1946 (dalej: ZPP w ZSRR), sygn. 2274, Protokół nr 28 Prezydium ZG ZPP z 15 VII 1944 r., k. 91; *Protokół nr 28 posiedzenia Prezydium ZG ZPP odbytego 15 VII 1944 r.* [w:] „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. II, s. 141; E. Syzdek, *Działalność Wandy Wasilewskiej w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa 1981, s. 250.

ZPP”. Łącznie delegaci z Moskwy<sup>12</sup> przeprowadzili około 50 rozmów z „przedstawicielami wyższych uczelni, profesorami, docentami, pracownikami instytucji naukowych, publicystami, pracownikami teatru, przedstawicielami wolnych zawodów, pisarzami, robotnikami”. Według nich rozmowy ujawniły, że przeważająca część społeczeństwa polskiego znajdowała się „pod wpływem szkodliwej, antynarodowej propagandy, inspirowanej przez reakcyjne elementy spod znaku emigracji polskiej w Londynie”. Znajdowało to odbicie w stosunku większości społeczeństwa „do PKWN i ZPP, do zagadnienia granicy wschodniej, stosunku do ZSRR, do polskiej siły zbrojnej”. Koszutska i Sznek podkreślali, że taki stan rzeczy spowodowany był trudnościami organizacyjnymi i mieszkaniowymi wywołanymi wojną oraz „przypadkowymi niedociągnięciami administracji radzieckiej”. Wszystkie te elementy miały być przez wrogą propagandę „podchwytywane i odpowiednio wykorzystywane”.

Sprawozdanie moskiewskich delegatów analizuje również kwestię „zaciągu fachowych sił przez PKWN”, ale również „w dalszej perspektywie sprawę przesiedlenia ludności polskiej w granice państwa polskiego”. Obydwa zagadnienia powodowały w większości „zdecydowany opór” mieszkańców oraz powszechny pogląd, że „opuszczenie Lwowa jest zdradą interesów narodowych”. H. Koszutska i Z. Sznek, jak odnotowali w sprawozdaniu, „odczuli wrażenie, że jeżeli chodzi o stosunek szerokich mas ludności, to byłaby ona skłonna wyemigrować, gdyby jej zapewnić środki transportu umożliwiające przewiezienie mienia. Dla sfer naukowych niewątpliwie duże znaczenie miałyby przewiezienie bibliotek, zbiorów naukowych, muzeów itd.”<sup>13</sup>.

Zetpepowscy aktywiści podkreślali również, że „duży zamęt wywołuje nieuregulowana (...) sprawa ruchu granicznego. W czasie okupacji niemieckiej ludność przenosiła się z miejsca na miejsce. Wielu mieszkańców Lwowa znalazło się poza granicami ZSRR, pozostawiając rodziny, rzeczy itp.”. Uznali, że w takiej sytuacji niezbędne będzie „utworzenie w zachodnich obwodach polskich placówek konsularnych”. Do pomysłu tego pozytywnie ustosunkował się podczas spotkania z delegatami ZG ZPP N. Chruszczow.

---

<sup>12</sup> H. Koszutska i Z. Sznek, oficjalnie wydelegowani przez moskiewski ZG ZPP, do Lwowa przybyli z Lublina; AAN, zespół akt: Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN), sygn. I/17, Zaświadczenie H. Koszutskiej wystawione przez sekretarza prezydium PKWN Jana Wende z 7 IX 1944 r., k. 70.

<sup>13</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis z poprawkami), k. 22; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 24; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 26; AAN, PKWN, sygn. I/17, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 1.

Po rozpoznaniu w terenie, moskiewscy delegaci przystąpili do tworzenia struktur organizacji. Dla interesującego nas obszaru początki jej istnienia datować będziemy na pierwsze posiedzenie Komitetu Organizacyjnego we Lwowie 22 września 1944 r.<sup>14</sup>

Na spotkaniu tym obecnych było osiem osób – przedstawiciele ZG ZPP w Moskwie: H. Koszutska i inż. Z. Sznek oraz prof. Stanisław Mazur (ilustracja 5), dr Zdzisław Bieliński, Albin Donat, Jan Brzoza, Jan Trybusiewicz, Zwoliński. Spotkanie poprowadził inż. Sznek, który zainicjował dyskusję (wzięli w niej udział wszyscy obecni), Omówił zadania ZPP oraz nadzorował ukonstytuowanie się Komitetu Organizacyjnego (tab. 4).

Tab. 4. Skład Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie (1944)

| Imię i nazwisko    | Funkcja w Komitecie Organizacyjnym |
|--------------------|------------------------------------|
| Stanisław Mazur    | Przewodniczący                     |
| Zdzisław Bieliński | Zastępca przewodniczącego          |
| Albin Donat        | Sekretarz                          |
| Jan Brzoza         | Członek zarządu                    |
| Jan Trybusiewicz   | Członek zarządu, instruktor        |

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Protokół z Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 1; sygn. 141, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 58; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r. (z odręcznymi poprawkami), k. 59; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r. (rękopis), k. 60–61; sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 24a; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 28–29.

Na wniosek inż. Szneka Komitet Organizacyjny został zobowiązany do zwołania zebrania informacyjnego dla „przedstawicieli inteligencji Lwowa”, poświęconego celom i zadaniom Związku Patriotów Polskich. Spotkanie rozpoczęło się 24 września o godz. 11:00 w czytelniku hotelu „Inturist” (dawny Hotel George)<sup>15</sup>. W spotkaniu wzięło udział ok. 20 gości, a

<sup>14</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 1; sygn. 141, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 58; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r. (z odręcznymi poprawkami), k. 59; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r. (rękopis), k. 60–61; sygn. 29, Wykaz zarządów obwodowych ZPP w ZSRR, k. 10–11; sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 24a; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 28–29.

<sup>15</sup> Zbudowany w stylu secesyjnym Hotel George należy do najbardziej znanych budynków Lwowa. W czasach sowieckich zamieniono go na Hotel Intourist o bardzo niski standardzie, rujnując zabytkowe wnętrza. Do swojej przedwojennej nazwy Hotel powrócił w roku 1976, wówczas część pokoi uległa modernizacji. O hotelu, miejscu zebrania Komitetu Organizacyjnego zobacz więcej: A. i E. Hollankowie, *I zobaczyć miasto Lwów....*, Rzeszów 1990, s. 104–105.

referat o celach i zadaniach ZPP wygłosił inż. Sznek, który na koniec odpowiadał na szereg pytań<sup>16</sup>.

Podczas pierwszego posiedzenia poruszono także inne sprawy: zorganizowania Komitetu Pomocy Warszawie oraz Komitetu Radiowego; dostarczania do miasta polskojęzycznej prasy wydawanej w głębi ZSRR, a także przygotowania akademii z okazji spodziewanego wyzwolenia stolicy Polski<sup>17</sup>.

Kolejne spotkania, które odbywały się co piątek o godzinie 17:00, poświęcone były sprawom bieżącym – znalezieniu odpowiedniego lokalu, przygotowaniu wzoru pieczętki, zatwierdzeniu etatów, ustaleniu formy wpłacania składek, rozdziałowi legitymacji członkowskich czy przygotowaniu afiszów. Nad ich prawidłową realizacją nadzór sprawować miał Jan Brzoza<sup>18</sup>.

Do końca pobytu delegatów ZG ZPP we Lwowie udało się jeszcze „załatwić wiele spraw natury technicznej” oraz „powiązać nowoutworzony Komitet z miejscowymi władzami i zapewnić ich pomoc i współdziałanie we wszystkich potrzebnych sprawach”. Władze te miały okazywać „daleko idące zrozumienie i pomoc dla wszelkich poczyną”.

Zygfried Sznek i Halina Koszutska zauważyli jednak, że dla sprawnego funkcjonowania ZPP potrzeba jeszcze utworzenia funkcji stałego przedstawiciela ZG ZPP na zachodnie obwody USRR, utrzymywania stałego kontaktu z ZG, koordynacji działań z przedstawicielem PKWN. Należało objąć działalnością „nie tylko inteligencję, ale także sfery robotnicze i chłopskie, (...) przyjść spauperyzowanej przez wojnę ludności z wydatną pomocą materialną, (...) wyposażyć Zarząd w odpowiednie fundusze oraz ilość etatów”.

Niezbędne było również dostarczenie polskich materiałów propagandowych z Moskwy i Lublina (prasy, wydawnictw, filmów, plakatów, płyt gramofonowych). N. Chruszczow zgodził się, aby połowa funkcjonujących kin wyświetlała polskie filmy, a przynajmniej trzy razy w tygodniu wysyłano samolot po polską prasę do Lublina<sup>19</sup>.

---

<sup>16</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we IX 1944 r. (maszynopis), k. 24a; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 28–29.

<sup>17</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 1; sygn. 141, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r., k. 58; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 22 IX 1944 r. (z odręcznymi poprawkami), k. 59; Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie 22 IX 1944 r. (rękopis), k. 60–61.

<sup>18</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Komitetu Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 27 IX 1944 roku, k. 3; sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 24a; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 28–29.

<sup>19</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (maszynopis), k. 25; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we IX 1944 r. (rękopis), k. 30–31.

Zachowane materiały źródłowe nie pozwalają jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, kiedy Komitet Organizacyjny ZPP został przekształcony w Zarząd Obwodowy. Mogło to nastąpić już 22 lub 24 września. Najprawdopodobniej do wyjazdu z Lwowa H. Koszutskiej i Z. Szneka placówka miała już statut Zarządu Obwodowego (ilustracja 3).

27 września 1944 r. miało miejsce zebranie ogólne pracowników ZG ZPP (uczestniczło w nim 39 osób), podczas którego sekretarz generalny, Aleksander Juszkiewicz, zaproponował, aby „zastanowić się nad usprawnieniem pracy, wyłonieniem wytycznych i metod pracy” w związku ze zwiększeniem się zakresu pracy przez „przybycie nowych, wyzwolonych terenów, które trzeba obsłużyć”<sup>20</sup>. Pod tym pojęciem krył się m.in. nowo utworzony Zarząd Obwodowy ZPP we Lwowie, któremu na początku drogi organizacyjnej nie brakowało kłopotów.

Pod koniec września 1944 r. prof. Mazur wystosował pismo do ZG ZPP w Moskwie z prośbą o zatwierdzenie etatów (dla A. Donata, W. Dziedzińskiego, J. Trybusiewicza, J. Brzozy, A. Hollanka i F. Budzińskiego), „możliwie rychle wyasygnowanie odpowiedniej kwoty na fundusz organizacyjny” (na remont lokalu, zakup maszyny do pisania – 3500 rb, płyt gramofonowych – 500 rb), „przesłanie materiałów propagandowych i wszystkich podręczników szkolnych” (przynajmniej po 3 egzemplarze), informacji o dotychczasowej działalności ZPP w ZSRR oraz programów nauczania dla szkół polskich. Przewodniczący Zarządu Obwodowego prosił również o „przysłanie kompletu polskich płyt gramofonowych, (...) [oraz] cennika honorariów dla autorów i wykonawców audycji radiowych”, „załatwienie reklamacji wojskowych dla Wincentego Dziedzińskiego i Jana Trybusiewicza” oraz „interwencję (...) w sprawie otrzymania kart żywnościowych dla pracowników etatowych”. Odpowiedź miała zostać przesłana na prywatny adres prof. Mazura, (ul. Obertyńska 26 m. 5)<sup>21</sup>.

Ogółem do 1 lutego 1945 r. lwowski Zarząd Obwodowy posiadał zatwierdzonych 18 etatów na 20 możliwych. Dwa pozostałe mieli obsadzić instruktorzy (aneks I/2)<sup>22</sup>.

\* \* \*

Podczas posiedzenia Referatu Organizacyjnego 18 października 1944 r. kluczowym problemem stała się kwestia „pracy terenowej”. Obecni na spotkaniu aktywiści dyskutowali nad właściwym zorganizowaniem placówek Związku w czterech rejonach Lwowa. Kryński stwierdził, że praca organizacyjna powinna być w nich skoordynowana z innymi wydziałami

<sup>20</sup> *Ibidem*, sygn. 2273, Protokół zebrania ogólnego pracowników ZG ZPP z 27 IX 1944 r., k. 1–2.

<sup>21</sup> *Ibidem*, sygn. 141, Pismo prof. Mazura do ZG ZPP (bez daty, 1944), k. 62.

<sup>22</sup> *Ibidem*, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 1 X 1944 do 31 I 1945 r. (rękopis prof. Mazura), k. 43.

Zarządu Obwodowego. Włodzimierz Piechocki dodał, że należy niezwłocznie organizować zebrania w terenie w „lokalach zamkniętych ZPP”. Obecna na spotkaniu delegatka ZG Biller zauważyła, że powstanie struktur terenowych zależy w głównej mierze od sprawnie działającego Wydziału Organizacyjnego oraz pełnomocników ZPP w terenie, którzy są bezpośrednio odpowiedzialni za bezpośredni kontakt pomiędzy poszczególnymi jednostkami i nadzorują „poszczególne gałęzie pracy”.

Sprawę powołania struktur terenowych poruszano także na kolejnych posiedzeniach Zarządu Obwodowego w 1944 roku. Pomimo wielu pomysłów, kwestia ta pozostawała w dalszym ciągu nierozstrzygnięta<sup>23</sup>.

Od końca października 1944 r. Referat Organizacyjny zorganizował serię zebrań z odczytami. W tym celu powołał specjalną „grupę doktorów” liczącą 12 osób. Pracownicy naukowcy UJK byli „instruowani na specjalnych zebraniach, podczas których otrzymywali tekst odczytu na piśmie”. Odczyty odbywały się co dwa tygodnie, do 1 lutego 1945 r. miało ich miejsce 18. Według prof. Mazura ich organizacja pozwalała ZPP na znajdowanie nowych aktywów<sup>24</sup>.

Na początku 1945 r. kiedy S. Chanachowicz został mianowany instruktorem, sprawa tworzenia komitetów dzielnicowych nabrała rozpędu. Przygotował on nowy referat i zorganizował szereg odczytów w przedsiębiorstwach i instytucjach Lwowa<sup>25</sup>.

Wraz z początkiem 1945 r. Zarząd Obwodowy ZPP we Lwowie zmienił swoją organizację z referatów (tab. 5) na wydziały. Początkowo istniały cztery – organizacyjny, kultury i oświaty, młodzieżowy oraz opieki społecznej. Jako dodatkowy zaliczono referat prawny<sup>26</sup>.

Zarząd Obwodowy ZPP we Lwowie współpracował także z ZG ZPP przy organizacji Zarządów Obwodowych w Stanisławowie, Drohobycz i Czortkowie<sup>27</sup>.

Pod koniec lutego miała miejsce „konferencja lwowska” (21–25 luty 1945 r.), w której udział wzięli delegaci ZG z Moskwy Stanisław Anioł i Ferdynand Haber. Obecny był również przedstawiciel Zarządu Obwodowego ZPP ze Stanisławowa R. Wulczek. Jej głównym celem,

---

<sup>23</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 18 X 1944 r., k. 4; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 27 X 1944 r., k. 8.

<sup>24</sup> *Ibidem*, sygn. 141, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 1 X 1944 do 31 I 1945 r. (rękopis prof. Mazura), k. 43–44.

<sup>25</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 7 I 1945 r., k. 34.

<sup>26</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Z życia i pracy ZPP we Lwowie (bez daty), k. 78.

<sup>27</sup> *Ibidem*, sygn. 219, Telegram ZG ZPP do A. Donata z 20 IV 1945 r. (j. rosyjski), k. 8; sygn. 141, Sprawozdanie Referatu Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 31; sygn. 1304, Sprawozdanie Referatu Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 11.



poza rozpoczęciem prac nad tworzeniem dalszych struktur na terenie Zachodniej Ukrainy, było omówienie „kłopotów” występujących w obwodzie lwowskim – spadku zaufania do ZPP, liczby członków oraz nieudanych wiecach w fabrykach<sup>28</sup>.

Tab. 5 Referaty Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie (1944)

| Nazwa Referatu / Komitetu | Kierownik                 | Adres we Lwowie     |
|---------------------------|---------------------------|---------------------|
| Organizacyjny             | Saul Chanachowicz         | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Radiowy                   | Adam Hollanek             | Batorego 6          |
| Prasowy                   | Jan Brzoza                | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Imprezowy                 | dr Kazimierz Kochański    | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Prawno-Informacyjny       | Mgr Eugenja Juran         | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Pomocowy                  | Zofia Lewandowska         | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Komitet Pomocy Warszawie  | prof. Franciszek Groer    | -----               |
| Komitet Opieki Społecznej | prof. Kazimierz Bocheński | -----               |

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 1 X 1944 do 31 I 1945 r. (rękopis prof. Mazura), k. 43; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 33.

22 lutego 1945 r., podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie, S. Anioł i F. Haber, przedstawili dezyderaty ZG, omówili sytuację polityczną Polski oraz „zadania ZPP na najbliższą przyszłość”. W dyskusji poruszano, problemy „jakie napotyka Zarząd Obwodowy w swojej codziennej pracy”<sup>29</sup>.

28 marca 1945 r., podczas posiedzenia prezydium ZG ZPP S. Anioł złożył sprawozdanie z pobytu we Lwowie. W dyskusji której celem było „zapobieżenie mechanicznego przenoszenia metodyki pracy ZPP na terenach Zachodniej Ukrainy” udział wzięli W. Wasilewska, Ambasador Modzelewski, Juskiewicz, J. Kojfman, Finkelsztajn, F. Haber i Dodiuk. Polecono wówczas „Wydziałowi Oświaty i Kultury opracować wskazówki pracy politycznej na terenie Lwowa uwzględniając całą specyfikę tego terenu”<sup>30</sup>. Przyjęto również uchwałę Prezydium w sprawie działalności ZPP we Lwowie, która miała zostać

<sup>28</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 52; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 32.

<sup>29</sup> *Ibidem*, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 22 II 1945 r., k. 40.

<sup>30</sup> *Ibidem*, sygn. 2275, Protokół Prezydium ZG ZPP z 28 III 1945 r., k. 9.

przesłana do wszystkich Zarządów Obwodowych na Zachodniej Ukrainie, Białorusi i Litwie<sup>31</sup>.

W pierwszej części stwierdzała ona z uznaniem, że Zarząd Obwodowy we Lwowie w styczniu i lutym 1945 r. rozwinął „masową kampanię zebrań, narad i imprez artystycznych, uwieńczoną szeregiem sukcesów. (...) zjednał sobie dla stałej współpracy zespół Teatru Polskiego i poważny odłam inteligencji lwowskiej, stworzył obywatelski komitet pomocy i nawiązał kontakt z częścią duchowieństwa, zorganizował stałe słuchowiska radiowe ZPP i witryny prasy polskiej w mieście”. W drugiej zostały wytknięte główne braki: „całkowite oderwanie od wsi i rejonów lwowskiego obwodu, (...) zupełny brak pracy wśród młodzieży i nauczycielstwa, wśród których dotąd są bardzo poważne wpływy reakcji, (...) dorywczość i brak planu w pracy propagandowej”. ZG zalecił Zarządowi Obwodowemu we Lwowie „opracować kwartalny i miesięczny plan kulturalno – oświatowy i prowadzić prace według planu jednocześnie żywo reagować na aktualne wydarzenia” oraz „rozвивać niesłabnącą ofensywę ideologiczną, przeciw pozostałościom szowinizmu i nieufności do bratnich narodów radzieckich (...) Nie dopuszczać do zamazywania zasadniczego programu polskiej demokracji i konsekwentnie popularyzować linię Curzona jako granicę przyjaźni z narodami słowiańskimi. Systematycznie dowodzić, że jedynie demokracja mogła wyzwolić Polskę i zdoła uczynić ją wielką i potężną, a reakcja to pomniejszyciele Polski, którzy jej niosą zgubę. Skierować główny wysiłek na popularyzowanie dorobku Rządu Tymczasowego i wzmocnienie przyjaźni polsko–radzieckiej (...) Uczynić pracę propagandową bardziej niż dotąd żywą i mocniej przekonującą. Prowadzić ją we wszelkich formach. Obok wieców, narad, zebrań i imprez artystycznych, prowadzić również grupowe pogadanki we wszelkiej postaci, tak by ZPP działał wszędzie wśród Polaków”.

Jednocześnie ZG oświadczył, iż do tej pory nie udzielał organizacji lwowskiej dostatecznej pomocy. Zobowiązał więc Wydział Kultury i Oświaty aby zdecydowanie „ulepszył pomoc organizacyjną ZPP w zachodnich obwodach ZSRR. Dostarczyć im większej ilości literatury, zabezpieczyć lotniczą dostawę Biuletynu Polpressu (...) w <<Wolnej Polsce>> systematycznie publikować materiały o życiu i pracy Polaków w zachodnich obwodach”.

Członkowie ZG podjęli również decyzję o rozszerzeniu składu Zarządu Obwodowego z sześciu do dziewięciu członków (było pożądané aby brakujące miejsca zajęli

---

<sup>31</sup> *Ibidem*, Uchwała Prezydium ZG ZPP w sprawie działalności Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 26 III 1945 r., k. 11–12; Bardzo podobną uchwałę podjęto w sprawie Wileńszczyzny: *Ibidem*, Uchwała Prezydium ZG ZPP w sprawie działalności Zarządu Republikańskiego na Litwie, k. 18–19.

przedstawiciele wsi). Poza prof. Stanisławem Mazurem (przewodniczącym) i Leonem Lewandowskim (sekretarzem odpowiedzialnym) jego gremium tworzyli: Jan Brzoza, Albin Donat, Saul Chanachowicz, Antoni Stupak, Zofia Bielińska, Antoni Barwiński oraz Kirchmer<sup>32</sup>.

Wszyscy przedstawiciele Zarządu Obwodowego mieli również, w celu zapewnienia „płynności”, wcześniej informować ZG o swoich planach wyjazdu do Polski.

Zwiększenie liczby członków i dokonanie zmian w Zarządzie Obwodowym nastąpiło ostatecznie w lutym 1945 r., „wobec olbrzymich zadań przed którymi stało ZPP” i tragicznej śmierci Z. Bielińskiego.

W listopadzie 1945 r. Wydział Organizacyjny Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie składał się z ośmiu osób – Albina Donata, Włodzimierza Stankiewicza, Alojzego Polaczka, Włodzimierza Piechockiego, Ignacego Reymana, Kazimierza Konaszewskiego, Janusza Kopczyńskiego i Marii Aman<sup>33</sup>.

\* \* \*

Pracę Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie można podzielić na pięć okresów: I – od założenia ZPP (22 września 1944 r.) do śmierci dr. Z. Bielińskiego; II – od lutego do maja 1945 r.; III – od czerwca do października 1945 r.; IV – od listopada 1945 r. do marca 1946 r.; V – od kwietnia do czerwca 1946 roku<sup>34</sup>.

Okres pierwszy był czasem „organizowania się zarządu, którego duszą był Bieliński”, powstawały wydziały, przyjmowano pierwszych członków i zapoznawano ich z ideologią Związku. Od tragicznej śmierci Bielińskiego widoczny był wyraźny zastój w pracy ZPP, spowodowany słabością na nowo zreorganizowanego Zarządu. Spadek aktywności poszczególnych wydziałów, przy „jednoczesnym wzmożeniu się reakcyjnej agitacji” spowodował „odpływ” członków i sympatyków<sup>35</sup>. W czerwcu 1945 r. sytuacja zaczęła się zmieniać, zwłaszcza dzięki staraniom Wydziału Organizacyjnego który przez inicjowanie szeregu spotkań w instytucjach i przedsiębiorstwach zyskał elektorat<sup>36</sup>. Pomocne okazało się

---

<sup>32</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie dokonanej w czasie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 42; sygn. 2275, Uchwała Prezydium ZG ZPP w sprawie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 26 III 1945 r., k. 11–12.

<sup>33</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 26; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 38; sygn. 1303, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 127.

<sup>34</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 32.

<sup>35</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 22 II 1945 r. (rękopis), k. 19; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 21 V 1945 r., k. 33.

<sup>36</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Plan pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie na czerwiec 1945 r., k. 62.

również powołanie zarządów rejonowych (kolejowego, szewczenkowskiego, stalinowskiego i czerwonoarmiejskiego) oraz zwoływanie „zebrań wiejskich”<sup>37</sup>.

Spadek pracy organizacyjnej zanotowano w okresie jesienno–zimowym. ZPP „zawęził” wówczas aktywność jedynie do kilku sektorów, niejako „wyczekując” na wiosenny ruch związany z przesiedleniem ludności<sup>38</sup>. Właśnie z tym wydarzeniem będzie związany ostatni okres działalności ZPP, w którym działacze, pomimo ciągle „okrojonego” przez wyjazdy do Polski składu, starali się nieść pomoc ewakuującej się ludności z Lwowa i okolic.

\* \* \*

Szczególnie istotną rolę w pracy lwowskiej organizacji ZPP odgrywały sekcje zawodowe. Według sprawozdania podsumowującego działalność ZPP, w mieście utworzono 26 sekcji<sup>39</sup>. Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych, autorowi udało się ustalić nazwy jedynie 19 z nich (aneks I/33). Liczyły one, w zależności od profesji, od kilku do ponad 1500 osób w najliczniejszej sekcji kolejarzy<sup>40</sup>.

Aktywiści lwowscy podkreślali, że sekcje były „wyrazem solidarności zawodowej mas pracowniczych, a zwłaszcza robotniczych i wynikiem wieloletnich tradycji Związków Zawodowych, nabrały w nowych warunkach nowej treści”. W sekcjach prowadzona była działalność polityczna, organizacyjna i kulturalno–oświatowa. „Przy pomocy referatów odczytów zorganizowani w sekcjach Polacy zaznajamiają się z zagadnieniami nowej Polski i z zadaniami stojącymi przed polską demokracją. Sekcje są szkołą wychowującą zwarte grupy obywateli o demokratycznym obliczu, obywateli świadomych i przygotowanych do wykonania zadań, jakie ich czekają w ojczyźnie”<sup>41</sup>.

Jednak ich najważniejszym zadaniem było przygotowanie zorganizowanego wyjazdu ich członków do kraju. W celu bliższego zaznajomienia się z sytuacją w Polsce, „a także dla poczynienia pierwszych przygotowań do osiedlenia większych grup robotników na Ziemiach

---

<sup>37</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 32.

<sup>38</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 21 V 1945 r., k. 38, 115, 116; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 5 XI 1945 r. (maszynopis z poprawkami), k. 45; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 5 XI 1945 r. (maszynopis), k. 111, 113; sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 29 X 1945 r., k. 10; sygn. 2307, List S. Ecksteina do Dodiuka z 5 X 1945 r., k. 48–48a; List W. Stankiewicza do Dodiuka z 3 XI 1945 r., k. 52–53; List S. Ecksteina do Kojfmana z 2 I 1946 r., k. 58–58a.

<sup>39</sup> *Ibidem*, sygn. 2276, Krótka charakterystyka ogólnej działalności ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 do 10 VII 1946 r., k. 56.

<sup>40</sup> *Z pracy ZPP we Lwowie*, „Wolna Polska” 1946, nr 1 (137), s. 4; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, *Z życia i pracy ZPP we Lwowie* (bez daty), k. 79.

<sup>41</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, *Z życia i pracy ZPP we Lwowie* (bez daty), k. 79.

Zachodnich”, poszczególne sekcje wysyłały do kraju swoje delegacje, które po powrocie składały „na licznych zebraniach sprawozdania z podróży”<sup>42</sup>.

Podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie 15 lutego 1945 r. omówiono sprawę „założenia ewidencji fachowców celu ewentualnego zużytkowania ich w Polsce”. Zajęcie się powyższą sprawą powierzono sekretarzowi Leonowi Lewandowskiemu, który miał przedstawić odpowiedni projekt KP(b)U<sup>43</sup>. Na kolejnym posiedzeniu Zarządu postanowiono urządzić 25 lutego „naradę informacyjną z przedstawicielami robotników i inteligencji”, z udziałem około 150–170 osób<sup>44</sup>.

Pod koniec lutego zaproponowano dodatkowo wprowadzenie nowej instytucji – „mężów zauważania w fabrykach i instytucjach Lwowa” (2–3 ludzi). Do końca miesiąca S. Chanachowicz miał przedstawić tymczasową listę pełnomocników, z przynajmniej dziesięciu przedsiębiorstw<sup>45</sup>. Nie znajduje się ona w zachowanych materiałach archiwalnych.

Do sierpnia 1945 r. zorganizowano pięć sekcji – „nauczycielstwa niższego i średniego”<sup>46</sup>, profesorów wyższych uczelni, prawników, tramwajarzy, pracowników gazowni”. Ich głównym celem było zorganizowanie wyjazdu do kraju. Zetpepowscy działacze informowali wówczas o planach utworzenia kolejnych sekcji – „pracowników przemysłu samochodowego”<sup>47</sup>, pracowników medycznych i aptekarskich, artystów, plastyków, muzyków,

---

<sup>42</sup> *Z pracy ZPP we Lwowie*, „Wolna Polska” 1946, nr 1 (137), s. 4.

<sup>43</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 15 II 1945 r., k. 39.

<sup>44</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 22 II 1945 r., k. 40.

<sup>45</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 27 II 1945 r., k. 41.

<sup>46</sup> 29 sierpnia 1945 r. przedstawiciele sekcji nauczycielskiej napisali list do Ministra Oświaty w Warszawie z prośbą o „zaopiekowanie się i przesiedlenie rzeszy nauczycielskiej wraz z rodzinami w możliwie najdogodniejszych warunkach”. Polegać one miały na „zapewnieniu odpowiedniego miejsca pracy i stosownego mieszkania nauczycielom, (...) wyznaczeniu delegata, który pomógłby każdemu nauczycielowi w bezpłatnym przetransportowaniu bagażu na miejsce służbowe, (...) interwencji u władz radzieckich aby transporty ze Lwowa składały się z wagonów krytych, (...) wyjednanie u Ministra Skarbu odpowiednich kredytów na udzielenie zaliczek na pobory służbowe”. O jej działalności w drugiej połowie 1945 r. nie posiadamy szczegółowych informacji. Została ona ponownie reaktywowana 10 lutego 1946 r. przy Wydziale Młodzieżowym Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie. W jej składzie znaleźli się, jak odnotowano w jednym ze sprawozdań „przedstawiciele niemal wszystkich szkół średnich Lwowa”. Prace sekcji powinny iść, według działaczy, „w kierunku doboru nauczycieli, którzyby uczyli w trzech lub czterech rejonach Lwowa i ułożyli programy naukowe dla kółek”. Ułożone przez sekcję programy naukowe miały być zaopiniowane przez odpowiedni zespół pedagogiczny, który miał rozpocząć pracę od 1 marca 1946 r. Jednak „problemy techniczne” wynikające z braku odpowiedniego lokalu pozwoliły na uruchomienie z początkiem miesiąca jedynie jednego „kółka przy teatrze”. Cieszyło się ono dość dużym zainteresowaniem młodzieży (uczniowie klas 8–10, w liczbie około 80–100 osób) stąd w połowie marca udało się otworzyć jeszcze dwa dodatkowe kółka w rejonie stalinowskim i kolejowym. Sekcja Nauczycielska, przy pomocy Wydziału Młodzieżowego odpowiadać miała za propagandę i „ściągnięcie” na zajęcia jak największej ilości młodzieży; Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (dalej: BAM), rkps. 3509, List Sekcji Nauczycielskiej przy Zarządzie Obwodowym ZPP do Ministra Oświaty w Warszawie, k. 111; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za luty i marzec 1946 r., k. 7.

<sup>47</sup> Sekcja pracowników przemysłu samochodowego (nazywana także sekcją samochodziarzy) została utworzona najprawdopodobniej we wrześniu 1945 r. W październiku Albin Donat zaapelował do członków sekcji, aby „rozciągnąć” prace na rejon stalinowski oraz szewczenkowski. W listopadzie 1945 r. liczyła ona 67 członków. W grudniu 1945 r. działacze sekcji wysłali prośbę do Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP o zorganizowanie

aktorów, kolejarzy, skarbowców”. Według nich powyższa akcja była akcją „wyrazem przełomu dokonującego się w społeczeństwie”<sup>48</sup>.

W listopadzie 1945 r., podczas jednego z trzech posiedzeń Wydziału Organizacyjnego zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie podjęto decyzję o przejściu sekcji zawodowych do poszczególnych rejonów. Aktywiści postulowali również, aby poszczególne sekcje przejęły główny wysiłek organizacyjny „z uwagi na słabą możliwość docierania do przedsiębiorstw w czasie sowieckiej akcji przedwyborczej oraz z uwagi na konieczność wyzyskania zainteresowań repatriacyjnych szerokich kół społeczeństwa”<sup>49</sup>.

Pierwsze wyjazdy sekcji zawodowych przy ZPP miały miejsce w trzecim kwartale 1945 r. Podczas ich organizacji dochodziło jednak, jak to podkreślił Główny Pełnomocnik w Łucku, do zbyt dużej liczby nadużyć. Stąd decyzja o zaprzestaniu wyjazdów sekcjami, wraz z początkiem 1946 r. Od tego terminu należało „wysyłać ludność polską według kolejności rejestracji, a tylko w uzasadnionych wypadkach uzasadnionych świadectwem lekarskim lub na podstawie umotywowanego podania poza kolejnością rejestracji”<sup>50</sup>.

Sekcje systematycznie wyjeżdżały od początku 1946 r. W połowie marca 1946 r. przewodniczący ZPP prof. S. Mazur zwrócił się z prośbą do Głównego Pełnomocnika o pomoc w zorganizowaniu wspólnego wyjazdu członków sekcji samochodowej i drukarzy. Argumentował jednocześnie, że tworzą one „zgrane i pewne grupy, jeżeli idzie o warsztat pracy”. Ponadto byli w posiadaniu narzędzi, które umożliwiłyby im wspólną pracę w Polsce, np. w jakiejś spółdzielni<sup>51</sup>.

---

wykładu na temat „Przemysłu samochodowego i jego możliwości rozwojowych w Polsce”. Zadanie powierzono O. Szechterowi, który w jak najkrótszym czasie miał zapoznać się z materiałami będącymi w posiadaniu Zarządu oraz zbadać „możliwości zdobycia takowych z Polski”. Ostatnie zebranie członków sekcji miało miejsce 31 marca 1946 r. (o godz. 12:00). Z zachowanego zaproszenia możemy dowiedzieć się, że „obecność była obowiązkowa” bowiem tematem przewodnim miała być data wyjazdu do Polski. Na początku kwietnia trzem delegatom sekcji wystawiono „komandirówki” na wyjazd do Polski; *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 29 X 1945 r., k. 10; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za VI, VII i VIII 1945 roku, k. 24; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 36; Protokół Zarządu Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie z 17 XII 1945 r., k. 65; sygn. 2228, Plakat zapraszający na zebranie sekcji samochodowej przy ZPP z 31 III 1946 r., k. 4; AAN, zespół akt: Rejonowi Pełnomocnicy Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Polskiej z Ukraińskiej SRR 1944–1946 (dalej: Rejonowy Pełnomocnik), Rejonowy Pełnomocnik we Lwowie (dalej: Lwów), sygn. 8, Pismo Referenta Wilczewskiego do Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 IV 1946 r., nlb; Pismo Rejonowego Pełnomocnika we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie w sprawie pisma z 19 III 1946 r., nlb.

<sup>48</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za VI, VII i VIII 1945 r., k. 25; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP za VI, VII i VIII 1945 r., k. 24.

<sup>49</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 26; sygn. 1303, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 127.

<sup>50</sup> AAN, Rejonowy Pełnomocnik we Lwowie, sygn. 8, Pismo Głównego Pełnomocnika do Rejonowego Pełnomocnika we Lwowie z 31 XII 1945 r., k. 2.

<sup>51</sup> *Ibidem*, Pismo przewodniczącego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Głównego Pełnomocnika z 19 III 1946 r., nlb.

Kolejne zarządy obwodowe ZPP zostały utworzone kolejno w Stanisławowie (obecnie Iwano-Frankowsk, 11 stycznia 1945 r.)<sup>52</sup>, Drohobyczu (31 marca 1945 r.) oraz Czortkowie (maj 1945)<sup>53</sup>. Ogniwo terenowych nie udało się zorganizować w Łucku i Równem, gdyż praktycznie cała miejscowa ludność zarejestrowała się na wyjazd do kraju i opuściła terytorium USRR na wiosnę 1945 roku<sup>54</sup>.

Posiedzenia organizacyjne ZPP miały zazwyczaj podobny przebieg. Uczestniczyli w nich obowiązkowo przedstawiciele ZG ZPP z Moskwy (we Lwowie – inż. Sznek, w Stanisławowie – Szymon Eckstein, w Czortkowie – Zofia Biller, w Drohobyczu – ppor. Łuczenko), którzy występowali z referatami, omawiającymi najczęściej cele i zdania Związku. Po dyskusji, w której mogli wziąć udział wszyscy zebrani, przystępowano do wyboru członków Zarządu Obwodowego. Dodatkowo, przy organizacji zarządów obwodowych ZPP w 1945 roku obecni byli delegaci z Lwowa (w Stanisławowie Jan Fedyk, w Drohobyczu Albin Donat)<sup>55</sup>.

Lwowski Zarząd Obwodowy utrzymywał z nimi „dostatecznie ścisły kontakt”. Polegał on na wysyłaniu materiałów propagandowych, „telefonicznym przypominaniu o terminach akcji” oraz pożyczaniu pieniędzy (np. 3000 rb Zarządowi w Drohobyczu, 2000 rb Zarządowi w Czortkowie) czy druków. Dodatkowo „wystarał się o stały abonament” 20 egzemplarzy „Czerwonego Sztandaru” dla działaczy w Drohobyczu, co było „rzeczą ciężką z uwagi na mały nakład i nie rozpowszechnianie tegoż dziennika poza obwodem lwowskim”. Ponadto

<sup>52</sup> Podczas pierwszego posiedzenia ZPP w Stanisławowie obecny był delegat ZG ZPP S. Eckstein, spotkanie protokołowała K. Dobrowolska oraz sekretarz odpowiedzialny A. Wierzejski; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1351, Protokół zebrania organizacyjnego ZPP odbytego w Stanisławowie 11 I 1945 r., k. 23; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 11 I 1945 r., k. 41.

<sup>53</sup> Podczas pierwszego posiedzenia ZPP w Czortkowie obecna była delegatka ZG ZPP Z. Biller, spotkanie protokołował L. Szybejko oraz sekretarz odpowiedzialny H. Kędzierski; *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 17 V 1945 r., k. 2; sygn. 1358, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 16 V 1945 r., k. 2.

<sup>54</sup> A. Głowacki, *Uwagi o tworzeniu terenowych struktur organizacyjnych Związku Patriotów Polskich w ZSRR (1943–1945)*, „Acta Universitas Lodziensis” 1986, Folia Historica 24, s. 84; *Idem*, *Struktura, zakres działania i liczebność terenowych ogniw Związku Patriotów Polskich w ZSRR*, „Acta Universitas Lodziensis” 1991, Folia Historica 43, s. 113.

<sup>55</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 85, Organizacja Zarządu ZPP w Drohobyczu, k. 5; Notatka w sprawie pomocy udzielanej przez ZG Zarządowi Obwodowemu ZPP w Drohobyczu, nlb; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 41–42; sygn. 86, Sprawozdanie Łuczenki z podróży służbowej do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 47; sygn. 1283, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 29 III 1945 r., s. 2; sygn. 141, Sprawozdanie Referatu Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 31; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 11; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 34; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 II 1945 r. (rękopis), k. 16; sygn. 2307, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 II 1945 r. (maszynopis), k. 33.

dostarczał „broszur, gazet, portretów, emblematów, polskich” do Czortkowa i kilka numerów „Wolnej Polski” do Stanisławowa<sup>56</sup>.

### 3.3 Zarząd Obwodowy w Stanisławowie

Przed utworzeniem stanisławowskiego Zarządu Obwodowego (co nastąpiło 11 stycznia 1945 r.), wizytę w mieście złożył delegat ZG ZPP S. Eckstein, który na początku 1945 r. przedstawił przed ZG dość szczegółowe „sprawozdanie z rejonu”. Możemy w nim przeczytać, że w obwodzie mieszkała jeszcze znaczna ilość Polaków, około 200 tysięcy w samym Stanisławowie, oraz podobna liczba w Kołomyi, Kałuszu, Nadwórnej, Rohatynie i Tłumaczu. Problemem dla komunistów była bardzo aktywna Armia Krajowa oraz generalna niechęć mieszkańców do przesiedlenia (do stycznia 1945 r. z obwodu wyjechało „zaledwie kilka transportów”)<sup>57</sup>.

Podczas drugiego posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie (17 stycznia 1945 r.), obecni byli m.in.: jego przewodniczący – dr Stefan Zaleski, zastępca przewodniczącego – Roman Wulczek, sekretarz – Antoni Wierzejski, Maria Dobrowolska, Stanisław Kotopka, Karol Różycki, oraz delegat ZG S. Eckstein. Ten ostatni przedstawił całokształt organizacji pracy<sup>58</sup>. Nowo wybrany skład Zarządu, według moskiewskiego instruktora, „cieszył się szacunkiem wśród Polaków” (aneks I/15)<sup>59</sup>.

Zastępca przewodniczącego zobligowany był do zakładania zarządów rejonowych ZPP oraz zorganizowania Komisji Opieki Społecznej. Zadanie sekretarza polegało na prowadzeniu „spraw kancelaryjno–technicznych”. Pion kulturalny nadzorował przewodniczący Komisji Kulturalno–Oświatowej (wybrano nim Karola Różyckiego), którego zadaniem było m.in. organizowanie odczytów (np. na temat: Wojska Polskiego, reformy rolnej), tworzenie kółek teatralnych (wystawianie sztuk, prowadzenie chóru) oraz „kół artystów – malarzy”. Natomiast za pracę z młodzieżą odpowiadali: M. Dobrowolska, Piech i Blicharski.

---

<sup>56</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 13; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego za VI, VII i VIII 1945 r., k. 25; sygn. 141, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego za VI, VII i VIII 1945 r., k. 26; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 33, Biblioteka Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu [dalej: BAM], rkps. 3511-2, Upoważnienie dla Kazimierza Kucego wystawione przez Zarząd Obwodowy ZPP w Czortkowie, k. 2; rkps. 3513, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie do Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 25 V 1945 r., k. 14.

<sup>57</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 166, Sprawozdanie instruktora ZG ZPP S. Ecksteina z 1 II 1945 r., k. 21–22.

<sup>58</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 42; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 25; BAM, rkps. 3513, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie do Przedstawiciela ZG ZPP we Lwowie S. Ecksteina z 4 X 1945 r., k. 2

<sup>59</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 166, Sprawozdanie instruktora ZG ZPP S. Ecksteina z 1 II 1945 r., k. 21–22.



S. Ekstein zalecił działaczom również pracę w terenie i tworzenie nowych ogniw, wszędzie tam, gdzie liczba Polaków przekraczała 250 osób. Skład nowego zarządu miał liczyć pięć osób (przewodniczący, skarbnik, sekretarz i dwóch członków). W „terenie wiejskim” pracę powierzono S. Kotopce, jako osobie „najlepiej znającej” środowisko (w okresie międzywojennym był on działaczem ludowym i przewodniczącym koła „Wici” wsi Ksawerówka)<sup>60</sup>.

Podczas drugiego posiedzenia ustalono również terminy kolejnych spotkań. Postanowiono odbywać je w środy o godzinie 19:00. Wszystkie druki i formularze stanisławowscy aktywiści mieli otrzymać z Lwowa. Delegat z Moskwy pomógł również rozwiązać sprawę lokalu oraz finansów<sup>61</sup>.

5 lutego w mieście odbył się wiec ludności, podczas którego S. Chanachowicz (z Lwowa) odczytał referat „Deklaracja ideowa ZPP i zarys historyczny z działalności Związku”. Jego tekst w języku rosyjskim został wcześniej przedstawiony Obwodowemu Komitetowi KP(b)U, a po zatwierdzeniu – przygotowany także do druku w „Wilnej Ukrainie”<sup>62</sup>.

W przyszłości celem było zorganizowanie radia. W maju 1945 r. poruszono sprawę doprowadzenia radiowęzła do lokalu Związku i do domu przewodniczącego, aby słuchać m.in. komunikatów centrali ZPP z Moskwy<sup>63</sup>.

Na początku lipca 1945 r. dokładną kontrolę placówki (m.in. zapoznanie się ze stanem przychodów i wydatków na cele organizacyjno-administracyjne, gospodarcze i społeczne) przeprowadził delegat ZG ZPP – S. Eckstein. Widząc liczne problemy, zaapelował o lepszą współpracę oraz „usunięcie wewnętrznych niedomagań”. Raz jeszcze omówił rolę każdego z członków zarządu (w szczególności przewodniczącego Zaleskiego i jego zastępcy Wulczeka) oraz działalność sekretariatu.

Kłopoty, jakie powstały, były wynikiem „rozmaitych zdań na różne zagadnienia”. Dotychczasowa działalność Związku była w opinii S. Ecksteina „mało aktywna, zwłaszcza na polu organizacyjnym i wychowawczym”. Angażowanie do pracy w ZPP nowych ludzi okazało się niezwykle trudne z uwagi na fakt, że „zarządzana ewakuacja ludności polskiej odbywała się w dość szybkim tempie”.

---

<sup>60</sup> *Ibidem*, sygn. 2309, Charakterystyka Stanisława Kotopki dokonana przez S. Ecksteina, k. 156.

<sup>61</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Sprawozdanie instruktora ZG ZPP S. Ecksteina z 1 II 1945 r., k. 21–22.

<sup>62</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 II 1945 r. (rękopis), k. 16; sygn. 2307, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 II 1945 r. (maszynopis), k. 33.

<sup>63</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 7 III 1945 r., k. 36–37; sygn. 166; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 7 III 1945 r., k. 57.

We wrześniu 1945 r. aktywność stanisławowskich aktywistów spadała, o czym świadczyć może fakt, że nie odbyło się kilka posiedzeń Zarządu<sup>64</sup>.

Jednym z kluczowych problemów był „zakup konia”. Wniosek taki na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP postawiła M. Dobrowolska. Taka siła pociągowa miał być niezbędna do akcji charytatywnych organizowanych przez KOS oraz do transportu najbiedniejszej ludności na stację kolejową. Według aktywistki należało również zwrócić się do władz radzieckich z prośbą o „wybudowanie schronienia, ewentualnie dachu nad głową, z uwagi na porę deszczową, gdyż na pomieszczenie w przyległym magazynie kolejowym władze nie zgadzają się”<sup>65</sup>.

Ostatecznie stanisławowscy działacze nie zdecydowali się na zakup zwierzęcia, gdyż „kupno konia, jak i platformy nie kalkuluje się wobec masowego wyjazdu Polaków ze Stanisławowa”<sup>66</sup>. Wydaje się, że przedstawione pomysły z góry skazane były na niepowodzenie, a dyskusja nad nimi pochłaniała aktywistom sporo czasu.

### 3.4 Zarząd Obwodowy w Drohobyczu

W Drohobyczu wstępna praca organizacyjna trwała od 29 do 31 marca 1945 r., a oficjalne ukonstytuowanie się Zarządu Obwodowego ZPP nastąpiło 1 kwietnia<sup>67</sup>.

Rano 29 marca 1945 r. w posiedzeniu informacyjnym ZPP udział wzięło około 50 osób, a wśród nich delegat ZG z Moskwy – ppor. Łuczenko oraz przedstawiciel Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie, którzy zaznajomili zebranych „z celami i ideologią ZPP”. Następnie prowadzący spotkanie Zygmunt Schneider poinformował, że tegoż dnia o godzinie 18:00 odbędzie się ogólny wiec Polaków w sali kina „Peremoha”<sup>68</sup>.

Spotkanie to poprowadził Z. Schneider, a krótkie przemówienia wygłosili: A. Donat, ppor. Łuczenko oraz mieszkańcy miasta: Freuchel i Zuckerberg. Wybrano również skład prezydium, w którym znaleźli się: Z. Schneider, Z. Łaknerska, H. Kizmin, Hofman, B.

---

<sup>64</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 5 IX 1945 r., k. 75; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 26 IX 1945 r., k. 80; sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 5 IX 1945 r. (rękopis), s. 117; , Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 26 IX 1945 r. (rękopis), k. 122.

<sup>65</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 19 IX 1945 r. (rękopis), s. 120; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 19 IX 1945 r., k. 78–79.

<sup>66</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 3 X 1945 r., s. 123–124.

<sup>67</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Organizacja Zarządu ZPP w Drohobyczu, k. 5.

<sup>68</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 1 z posiedzenia informacyjnego ZPP w Drohobyczu z 29 III 1945 r., s. 2; Protokół nr 2 z wiecu w sali kina „Peremoha” w Drohobyczu z 29 III 1945 r., s. 2; sygn. 85, Organizacja Zarządu ZPP w Drohobyczu, k. 5; sygn. 86, Sprawozdanie Łuczenki z podróży służbowej do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 45.

Lachowicz, A. Laufersweiller oraz wspomniani Freuchel i Zuckerberg<sup>69</sup>. Wiec, według ppor. Łuczenki, był „bez wątpienia dobrym podkładem dla dalszej działalności powołanego Zarządu (...). W całym obwodzie drohobyckim według nieścisłych danych, jest w chwili obecnej 30 tysięcy Polaków”<sup>70</sup>.

Dzień później, o godzinie 11:00 w sali gimnastycznej polskiej szkoły nr 6 podczas kolejnego posiedzenia wybrano Zarząd Obwodowy ZPP (aneks I/17), który spotkał się po raz drugi jeszcze tego samego dnia w tym samym miejscu o godzinie 17:00. Poruszono wówczas m.in. sprawę znalezienia odpowiedniego lokalu, ustalenia ośmiogodzinnego dnia pracy, określenia funkcji poszczególnych członków Zarządu, podział pracy oświatowej, omówienia tematów do przyszłych referatów oraz kwestię załatwienia pieczęci i stempli ZPP<sup>71</sup>.

Nowo sformowany Zarząd (ilustracja 4) na kolejnych posiedzeniach zajął się m.in. omówieniem zasad przyjmowania członków, prenumerowania polskich i ukraińskich gazet, tematyką przygotowywanych referatów, a także kwestią nadawania audycji radiowych w języku polskim<sup>72</sup>.

Jak zauważył ppor. Łuczenko, dla dalszego funkcjonowania Zarządu Obwodowego niezbędne było niezwłoczne przekazanie mu pewnej sumy pieniędzy, plakatów i haseł propagandowych, konspektów pogadarek oraz gazet<sup>73</sup>.

W Drohobyczu najbardziej intensywna praca organizacyjna trwała do końca maja 1945 r. Spotkania nowo sformułowanego Zarządu Obwodowego odbywały się co kilka dni (1., 5., 7., 9., 21., 22. i 23 kwietnia, 2., 19., 26. i 27 maja). Tematem posiedzeń były kwestie organizacyjne oraz propagandowe. Aktyw ZPP wygłaszał referaty poświęcone „celom i zadaniom ZPP” oraz „reformie rolnej” (dla pracowników fabryk nr 1 i 2, „Galicii”, „Nafty”, kolejarzy oraz „pracującej inteligencji i mieszkańców miasta Drohobycza”)<sup>74</sup>.

<sup>69</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 2 z wiece w sali kina „Peremocha” w Drohobyczu z 29 III 1945 r., s. 2; Protokół nr 3 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 30 III 1945 r., s. 2; *Kronika ZPP – Zagłębie naftowe ożywia się*, „Wolna Polska” 1945, nr 21 (109), s. 4.

<sup>70</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 86, Sprawozdanie Łuczenki z podróży służbowej do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 45.

<sup>71</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 3 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 30 III 1945 r. (godzina 11), s. 2; Protokół nr 4 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 30 III 1945 r. (godzina 17), s. 3.

<sup>72</sup> *Ibidem*, Protokół nr 5 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 1 IV 1945 r., s. 3.

<sup>73</sup> *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Łuczenki z podróży służbowej do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 47.

<sup>74</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 5 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 1 IV 1945 r., s. 3; Protokół nr 6 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 5 IV 1945 r., s. 4; Protokół nr 7 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 7 IV 1945 r., s. 4; Protokół nr 8 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 9 IV 1945 r., s. 5; Protokół nr 9 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 21 IV 1945 r., s. 5; Protokół nr 10 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 22 IV 1945 r., s. 6; Protokół nr 11 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 23 IV 1945 r., s. 7–8; Protokół nr 15 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 19 V 1945 r., s. 11–12; Protokół nr 16 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 26 V 1945 r., s. 13; Protokół nr 17 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 27 V 1945 r., s. 14; sygn. 86, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu do ZG ZPP w Moskwie z 24 IV 1945 r., k. 3;

Zaowocowało to powołaniem „aktywu przemysłowego”. Wśród nich znaleźli się m.in. I. Majka, T. Wachnosiek, Andrzej Piróg, Edward Węgrzynowski, Paweł Liwosz, Stefan Bojba, M. Przybyło, Franciszek Magierski, Tomasz Skrzężyna, Samuel Fink, Bronisław Kafel, Hubiecki, Wolski oraz Grabowski<sup>75</sup>.

Działania podejmowane przez nich zostały dobrze ocenione 1 sierpnia na posiedzeniu Zarządu Obwodowego przez delegatkę z Moskwy – Zofię Biller, która udzieliła im także kilku „wskazówek do dalszej pracy”<sup>76</sup>.

Do 10 sierpnia 1945 r. liczba członków ZPP, objętych działalnością Zarządu Obwodowego w Drohobyczu osiągnęła 121 osób<sup>77</sup>. Liczba ta nie obejmowała, jak podkreślono „25 osób ze wschodniej części ZSRR oraz większej liczby aktywnych sympatyków”. Zachowany materiał źródłowy nie pozwala nam odpowiedzieć na pytanie, czy pod tym pojęciem kryją się „dzicy repatrianci” z głębi terytorium ZSRR.

We wrześniu, na skutek wyjazdu członków i sympatyków ZPP do Polski, praca organizacyjna uległa znacznemu zahamowaniu<sup>78</sup>.

W połowie listopada 1945 r. kontroli w Zarządzie dokonała znowu Zofia Biller. Delegatka ZG ZPP wytknęła wówczas szereg „niedociągnięć”, zwłaszcza w pracy kulturalno-oświatowej. Zaleciła m.in. dokooptowanie do Zarządu trzech nowych członków, zwerbowanie większej liczby obywateli w szeregi ZPP, zorganizowanie Komisji Opieki Społecznej, Komisji Kulturalno-Oświatowej, Sekcji Młodych Patriotów Polskich (MPP) oraz świetlicy dla starszych osób<sup>79</sup>.

W czasie od 1 kwietnia 1945 r. do 15 grudnia 1945 r. Zarząd Obwodowy ZPP odbył 37 posiedzeń zwyczajnych, podczas których omawiano „wszystkie aktualne sprawy i podejmowano decyzje w sprawie interwencji u władz państwowych”<sup>80</sup>.

Według innego sprawozdania, do końca 1945 r. Zarząd Obwodowy ZPP zebrał się na 41 posiedzeniach zwyczajnych. Odbywały się one regularnie „co poniedziałek w godzinach popołudniowych”<sup>81</sup>.

---

<sup>75</sup> *Ibidem*, sygn. 86, Notatka wymieniająca członków Zarządu Obwodowego, Koła Młodych i aktyw przemysłowy w Drohobyczu (bez daty, 1945), k. 32.

<sup>76</sup> BAM, rkps. 3511-1, Informacje o pracy Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu przedstawione przez Z. Biller (bez daty), k. 1; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1283, Protokół nr 26 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 1 VIII 1945 r., s. 23.

<sup>77</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 15 V do 10 VIII 1945 r., k. 25; sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego w Drohobyczu od 15 V do 10 VIII 1945 r., k. 7.

<sup>78</sup> BAM, rkps. 3511-1, Pismo przewodniczącego Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu do przedstawiciela ZG ZPP we Lwowie S. Ecksteina z 26 IX 1945 r., k. 5.

<sup>79</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1283, Protokół nr 34 Zarządu Obwodowego w Drohobyczu z 16 XI 1945 r., s. 35.

<sup>80</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie KOS w Drohobyczu od 24 IV do 30 XI 1945 r., k. 4.

<sup>81</sup> *Ibidem*, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 45.

### 3.5 Organizacja Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie

Związek Patriotów Polskich w obwodzie tarnopolskim został zawiązany najpóźniej, ze wszystkich struktur tego szczebla na tzw. Zachodniej Ukrainie. Wynikało to z faktu zupełnego zniszczenia Tarnopola przez Niemców. Siedzibą wojewódzką (oblastną) został po przejściu frontu Czortków – przed wojną miasto powiatowe liczące około 19 tysięcy mieszkańców. Okupacja niemiecka spowodowała spadek populacji ludności o blisko 50% - hitlerowcy wymordowali (według zetpepowskich danych statystycznych) 9632 mieszkańców, głównie Żydów. Po wyzwoleniu przez Armię Czerwoną miasto liczyło blisko 14 tysięcy „mieszkańców i elementu napływowego”, w tym 6502 Polaków (z których 6482 zarejestrowało się na wyjazd, a do sierpnia 1945 r. 3939 wyjechało na Ziemie Zachodnie). W całym byłym województwie mieszkało blisko 280 tysięcy Polaków, natomiast w powiecie czortkowskim – ok. 130 tysięcy (na wyjazd zarejestrowało się 86 tys., wyjechało 47 tys.), w byłym powiecie tarnopolskim – ok. 150 tysięcy (na wyjazd zarejestrowało się 90 tys., wyjechało 67 tys.). Ich największym problemem okazał się „bezkarnie panoszący się ruch banderowców, którzy mordowali i ogniem wypędzali za wsi ludność polską do najbliższych miast”.

Obwód miał bardzo dobrze rozbudowaną sieć kolejową, która przechodziła przez wszystkie rejony w dwoma głównymi liniami: Tarnopol–Czortków–Stanisławów i Tarnopol–Złoczów–Lwów oraz „dobre, bite drogi”<sup>82</sup>.

15 maja 1945 r. do miasta przybyła delegatka ZG ZPP – Zofia Biller, aby zorganizować placówkę Związku<sup>83</sup>. Po rozeznaniu się wśród miejscowej ludności i rozmowach z lokalnymi władzami zwołała ogólne zebranie. Odkonane ono dzień później w Obwodowym Komitecie KP(b)U, na zaproszenie Didenki – sekretarza do spraw agitacji i propagandy. Delegatka w „gorących słowach” naświetliła ideologię ZPP, po czym zwróciła się do zebranych z prośbą o wyłonienie kandydatów na członków Zarządu, którzy podjęliby się organizacji struktur ZPP w Czortkowie. Po „dość żywej dyskusji” (niestety, nie posiadamy informacji ile osób było na spotkaniu) na przewodniczącego jednogłośnie wybrano nauczyciela szkoły muzycznej – Ludwika Szybejkę. Jego zastępcą został Marian Totuszyński (kierownik nadzwyczajnej komisji ds. odszkodowań wojskowych), a sekretarzem odpowiedzialnym – Henryk Kędzierski (dyrektor szkoły polskiej). Do Zarządu Obwodowego

<sup>82</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis), k. 21–22; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis z odrębnymi poprawkami), k. 32–33.

<sup>83</sup> *Ibidem*, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 17 I 1946 r., k. 141; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis), k. 22; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis z odrębnymi poprawkami), k. 33.

ZPP weszli także: doktor D. Margulies (lekarz polikliniki), Edward Sygnatowicz (nauczyciel szkoły muzycznej) oraz Marian Kubiak (inżynier kolejowy)<sup>84</sup>.

Pierwsze posiedzenie nowego Zarządu (aneks I/20) odbyło się 18 maja 1945 r. W jego skład wszedł wówczas także Michał Lande (zatrudniony w *wojentorgu*<sup>85</sup>). Protokół tego zebrania przekazano, za pośrednictwem delegatki Z. Biller, do ZG w Moskwie. Wkrótce drogą telegraficzną, otrzymano stamtąd zatwierdzenie całego składu Zarządu. 19 maja sekretarz Henryk Kędzierski udał się do Lwowa po „materiały i gotówkę (...) w kwocie dwóch tysięcy rubli”. Następnego dnia odbyło się w Czortkowie ogólnomiejskie zebranie, w którym udział wzięło 800 Polaków. Wysłuchali oni obszernej informacji o celach i zadaniach ZPP oraz poznali skład Zarządu Obwodowego ZPP<sup>86</sup>.

Postanowiono również o sprzedaży polskojęzycznych gazet – „Wolnej Polski” oraz „Nowych Widnokręgów” po cenie zawyżonej o 50 kopiejek, które to planowano przekazywać na cele Zarządu Obwodowego<sup>87</sup>.

Niebawem zapał wśród działaczy zgaśł. Część z nich wyjechała do Polski, część nie angażowała się w żadne działania. Wymusiło to zmiany personalne. Być może brak zaangażowania działaczy wynikał z „czasowości powołania Zarządu Obwodowego”. Otrzymali oni bowiem „sprawki [zaświadczenia] służbowe” ważne jedynie do 1 października 1945 r. Przez dłuższy czas nie mogli uzyskać z ZG informacji, czy ta data była „równoznaczna z końcowym terminem działalności”. Pomoc w wyjaśnieniu tej kwestii zaproponowała czortkowskim aktywistom delegatka ZG ZPP – Z. Biller<sup>88</sup>. Ostateczna odpowiedź przysłała z Moskwy 26 września, a jej treść była łatwa do przewidzenia – ZG przysłał legitymacje służbowe i zalecenia do dalszej pracy<sup>89</sup>.

---

<sup>84</sup> *Ibidem*, Protokół nr 1 Tymczasowego Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 16 V 1945 r. (maszynopis z odręcznymi poprawkami), k. 1; Protokół nr 1 Tymczasowego Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 16 V 1945 r. (maszynopis), k. 2; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis), k. 22; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis z odręcznymi poprawkami), k. 33; BAM, Rkps. 3511-2, Notatka w sprawie składu personalnego Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie (bez daty), k. 4.

<sup>85</sup> *Wojentorg* – sieć handlowa dla wojskowych

<sup>86</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie ogólne Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 15 I 1946 r., k. 64–65.

<sup>87</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 1 VI 1945 r., k. 3

<sup>88</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 26 IX 1945 r., k. 39–40; BAM, rkps. 3511-2, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 27 IX 1945 r., k. 1; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 26 IX 1945 r., k. 3.

<sup>89</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do S. Ecksteina z 23 XI 1945 r., k. 49; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 27 XI 1945 r., k. 50.

Przewodniczący Ludwik Szybejko przynajmniej raz na kwartał wyjeżdżał do Lwowa aby konsultować się „w sprawach organizacyjnych” z Przedstawicielem ZG Szymonem Eksteinem<sup>90</sup>.

1 listopada 1945 r. na posiedzenie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie przybyli delegat ZG – płk W. Sokorski oraz rządu polskiego („zastępca ministra”) – Zagórski. Zapoznali się oni z warunkami pracy, omówili plany na przyszłość oraz wysłuchali referatu, którego kopia została złożona w Obwodowym Komitecie KP(b)U<sup>91</sup>. Ponadto czortkowscy aktywiści poinformowali delegata ZG o „najbardziej piekących sprawach organizacyjnych”, prosząc o jak najszybsze ich rozwiązanie.

W grudniu 1945 r. czortkowski Zarząd Obwodowy znów wizytowała Zofia Biller. Nakreśliła wówczas wytyczne do dalszej pracy. Chodziło o „wychowanie i uświadamianie ludności polskiej w sprawie wyjaśnień rzeczywistości polskiej i zadań państwa polskiego”. Delegatka ZG podkreśliła, że na tym polu Zarząd Obwodowy dotychczas „mało zdziałał w porównaniu z pracą repatriacyjną”<sup>92</sup>. Zaleciła aby każdy plan pracy został „opracowany tak, aby mógł być wykonany”. Działania na podstawie planu były bowiem bardziej efektywne i dawały lepsze wyniki. Należało w nim uwzględnić przede wszystkim sprawy organizacyjne (posiedzenia Zarządu Obwodowego i KOS) oraz kulturalno-oświatowe (referaty, pogadanki, kluby, świetlice, informacje prasowe, kółka). Zarząd powinien rozdzielać zadania między członków i systematycznie sprawdzać postępy w ich realizacji (sprawozdania).

\* \* \*

Tworzenie struktur obwodowych ZPP odbywało się w podobny sposób – z odgórnej inicjatywy, po uzgodnieniu z miejscowymi władzami ukraińskiej partii komunistycznej, z udziałem przedstawicieli administracji ZG ZPP. Zwoływano ogólnomiejskie zebranie z udziałem kilkuset osób, na którym wyłaniano (lub akceptowano wybrane wcześniej) tymczasowe władze ZPP szczebla obwodowego. Tworzyli je przedstawiciele inteligencji, o ugruntowanych poglądach lewicowych, zaakceptowani przez ZG w Moskwie.

Zarządy obwodowe w zachodnich obwodach USRR od samego początku musiały zmagać się z wieloma problemami. Werbunek nowych członków szedł bardzo opornie, a ci już zarejestrowani nie angażowali się praktycznie w żadne akcje. Stabilizacji i planowości działań nie sprzyjały rotacje składu personalnego spowodowane wyjazdami do Polski. Bardzo

---

<sup>90</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 2 VIII 1945 r., k. 7.

<sup>91</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 1 XI 1945 r., k. 22.

<sup>92</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 19 XII 1945 r., k. 27.

ciężko było znaleźć nowych, odpowiedzialnych ludzi do pracy, którzy mogliby rozwinąć działalność w terenie.

### 3.6 Członkowie

Zasady członkostwa w Związku określał „Statut Związku Patriotów Polskich”<sup>93</sup>. Do organizacji wstąpić mogli Polacy i Żydzi, mieszkający na terenie ZSRR, którzy przed 17 września 1939 r. posiadali obywatelstwo polskie, solidaryzowali się „z kierunkiem ideowym Związku” oraz zobowiązali się uiszczać składki członkowskie<sup>94</sup>. Opłaty odnotowywano w legitymacji członkowskiej (ilustracja 2)<sup>95</sup>. Gdy zabrakło druków legitymacji, nowym członkom wydawano tymczasowe zaświadczenia<sup>96</sup>.

Każdy członek ZPP był zobowiązany włączyć się do walki z „hitlerowskimi barbarzyńcami” poprzez działania zbrojne lub ofiarną pracę na płaszczyźnie zawodowej i społecznej. Ponadto, w szczegółowej instrukcji organizacyjnej zapisano, że „prawo przynależności do Związku przysługuje wszystkim tym, którzy do 1939 r. byli obywatelami polskimi, czują się związani z Polską, bez względu na to, jakie posiadają dokumenty i (...) jaka narodowość podana jest w tych dokumentach”<sup>97</sup>.

Akces do Związku można było zgłosić najwcześniej po ukończeniu siedemnastego roku życia. Przyjęcie nowych członków odbywało się zazwyczaj na podstawie podań złożonych przez zainteresowanych, będących swoistymi oświadczeniami o solidarności z deklaracją ideową ZPP i zobowiązaniem się do wypełniania wszelkich obowiązków wynikających z przynależności do organizacji. Podania rozpatrywane były przez właściwe zarządy Związku. Odrzucały one wnioski osób prowadzących „wrogą lub sprzeczną z zasadami ZPP działalność” lub uchylały się od pracy zawodowej<sup>98</sup>.

Przedstawicielom ZG zależało, aby organizacja jak najszybciej stała się masową, skupiającą jak największą liczbę osób. Świadczyć o tym może chociażby artykuł Andrzeja Witosa „Dlaczego należy iść w szeregi ZPP”, opublikowany w „Wolnej Polsce”<sup>99</sup>.

<sup>93</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Statut ZPP w ZSRR, k. 3, 4, 5; sygn. 85, Statut ZPP w ZSRR, k. 58.

<sup>94</sup> BAM, rkps. 3514-1, Kserokopia Statutu ZPP w ZSRR, k. 4; Statut ZPP w ZSRR, k. 8.

<sup>95</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2298, O pracy organizacyjnej w organizacjach ZPP, k. 22; sygn. 1313, Lista składek członkowskich ZPP we Lwowie za VI 1945 r., k. 220; Lista składek członkowskich ZPP we Lwowie od X 1944 do VI 1945 r., k. 221–227.

<sup>96</sup> BAM, rkps. 2656, Wzór tymczasowego zaświadczenia, wydawanego na skutek chwilowego braku legitymacji, k. 5 verte, 6 verte.

<sup>97</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2298, O pracy organizacyjnej w organizacjach ZPP, k. 22; A. Głowacki, *Ocalić i repatriować. Opieka nad ludnością polską w głębi terytorium ZSRR (1943–1946)*, Łódź 1994, s. 59.

<sup>98</sup> A. Głowacki, *Ocalić...*, s. 59.

<sup>99</sup> *Dlaczego należy iść w szeregi ZPP*, „Wolna Polska” 1943, nr 29, s. 3.



\* \* \*

Wydział Organizacyjny ZG ZPP rozsyłał do poszczególnych zarządów obwodowych informacje z prośbą o uzupełnienie „danych statystycznych, które umożliwiłyby podsumowanie działalności”. W specjalnych zestawieniach należało m.in. podawać liczbę członków na dzień 1 stycznia, 1 lipca oraz 1 grudnia, ilość kół terenowych czy zawodowych<sup>100</sup>. Przygotowano również kwestionariusze osobowe dla „wszystkich członków zarządów obwodowych, rejonowych i pracowników etatowych”, które należało wypełnić do końca 1945 r. i przesłać do Moskwy<sup>101</sup>.

Zgodnie z telegramem Wydziału Finansowego ZG ZPP od dnia 1 sierpnia 1945 r. zarządy obwodowe były zobligowane przysyłać 20% składek członkowskich do Moskwy<sup>102</sup>.

\* \* \*

Od początku działalności ZPP we Lwowie „pięta achillesowa” była kwestia przyjmowania nowych członków. Działacze wielokrotnie zajmowali się tą sprawą podczas kolejnych posiedzeń Zarządu Obwodowego. Postulaty były bardzo różne, np. K. Konaszewski stwierdził, że ideałem byłoby „przyjmowanie ludzi, którzy pozostają na miejscu, a nie za kilka dni opuszczają Lwów i wyjadą do kraju”<sup>103</sup>.

W lutym 1945 r. wizytujący Lwów przedstawiciele ZG – S. Anioł i F. Haber zauważyli, że Zarząd Obwodowy zupełnie zaniechał pracę wśród nauczycielstwa i młodzieży, które „pozostają pod wpływem reakcji”. Za tak niewielką ilością członków stało przede wszystkim bardzo słabe popularyzowanie programu i roli ZPP oraz „zupełne lekceważenie jednania członków”<sup>104</sup>. Podobne spostrzeżenia znalazły się w uchwale Prezydium ZG w sprawie działalności Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 26 marca 1945 r. Zapisano w niej, że w mieście „nie doceniono pracy organizacyjnej, rezultatem czego była znikoma liczba członków. Uważając, że poważną przeszkodę w wypełnianiu doniosłych zadań ZPP we Lwowie jest jego organizacyjna słabość – Zarząd Główny podkreśla konieczność powiązania się Zarządu Obwodowego (...) z głównymi ośrodkami Polaków w lwowskim obwodzie”. Jednocześnie moskiewska centrala zalecała „we wszystkich fabrykach, uczelniach,

---

<sup>100</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 31, Informacja kierownika Wydziału Organizacyjnego ZG ZPP Kojfmana do zarządów obwodowych (maszynopis), k. 1–2; Kwestionariusz dla zarządów obwodowych ZPP na 1945 r. (maszynopis), k. 3–7; Tabela statystyczna dla zarządów obwodowych ZPP (rękopisy i maszynopisy), k. 8–26; Informacja kierownika Wydziału Organizacyjnego ZG ZPP Kojfmana do zarządów obwodowych (rękopis), k. 27–28.

<sup>101</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo S. Ecksteina do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 27 XII 1945 r., k. 68.

<sup>102</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r., k. 77; sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r. (rękopis), s. 119.

<sup>103</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 18 X 1944 r., k. 5.

<sup>104</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 40.

instytucjach i innych ośrodkach, gdzie są skupiska Polaków, wyznaczyć przedstawicieli ZPP, by poprzez nich mieć stały kontakt z masami polskimi. Przedstawiciele ci wypełniają polecenia Zarządu Obwodowego we wszystkich dziedzinach pracy ZPP, periodicznie składają sprawozdania ze swojej działalności i informują Zarząd Obwodowy o wszystkich zagadnieniach, które stoją przed Polakami, których oni reprezentują (...). Wyszkolić zastępy działaczy demokratycznych spośród Polaków, cieszących się zaufaniem w społeczeństwie, (...) wyłonić instruktorów dla pracy wśród chłopów. W miarę ożywienia pracy w rejonach utworzyć zarządy rejonowe z pośród wypróbowanych demokratów, udzielając im stałej pomocy”<sup>105</sup>.

Zalecenia moskiewskich delegatów, w ówczesnych warunkach społecznych, były trudne do realizacji. We Lwowie dominowały nastroje patriotyczne, a co za tym idzie antykomunistyczne. Polacy żyli w poczuciu tymczasowości i nieuchronnych zmian. Bardziej niż przynależność do ZPP interesowały ich „problemy” dnia codziennego – zdobycie żywności, opału czy uchronienie się przed aresztowaniem.

Do momentu podpisania umowy między Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej RP i rządem ZSRR o polsko–radzieckiej granicy państwowej (16 sierpnia 1945 r.) we Lwowie panowała jeszcze „postawa pełna nadziei”. Ludzie nie zapisywali się do Związku, bowiem nie widzieli w tym korzyści dla siebie. Z drugiej strony ZPP robił niewiele aby ich do siebie „przyciągnąć”. Sytuacja zaczęła się zmieniać jesienią 1945 r., kiedy z jednej strony aktywiści rozwinęli akcję propagandową, z drugiej – Polacy dostrzegli, że przynależność do Związku może im przynieść pewne profity i ułatwić wyjazd do kraju (tab. 6). .

Najwięcej osób (2667) należało do organizacji na przełomie października i listopada 1945 r. Ich liczba sukcesywnie malała w związku z wyjazdami do Polski

Biorąc pod uwagę, że według oficjalnych danych 1 listopada 1944 r. we Lwowie przebywało 112 413 Polaków (46% mieszkańców miasta), to w czasie największej aktywności ZPP, do Związku należało zaledwie ok. 2,5% z nich. Dla porównania w głębi ZSRR do zarządów obwodowych należało prawie 100% zesłańców.

---

<sup>105</sup> *Ibidem*, sygn. 2275, Uchwała Prezydium ZG ZPP w sprawie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 26 III 1945 r., k. 11–12.

Tab. 6. Członkowie ZPP w obwodzie lwowskim (1945–1946)

| Data                 | Liczba członków |
|----------------------|-----------------|
| 20 lutego 1945 r.    | 42              |
| 1 marca 1945 r.      | 59              |
| 31 marca 1945 r.     | 68              |
| 30 kwietnia 1945 r.  | 87              |
| 31 maja 1945 r.      | 119             |
| 31 sierpnia 1945 r.  | 738             |
| 1 listopada 1945 r.  | 2667            |
| 30 listopada 1945 r. | 1191            |
| 1 stycznia 1946 r.   | 1293            |
| 31 marca 1946 r.     | 1537            |

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za III–V 1945 r., k. 13; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za VI, VII i VIII 1945 r., k. 20–25; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za XI 1945 r., k. 26; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 38–40; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 r., k. 57; sygn. 1303, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za XI 1945 r., k. 127; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 IV 1946 r. (maszynopis), k. 69; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 IV 1946 r. (maszynopis z poprawkami), k. 134; sygn. 141, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za VI, VII i VIII 1945 r., k. 21–26; sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 40.

\* \* \*

W Stanisławowie, po utworzeniu tam Zarządu Obwodowego ZPP, delegat ZG – S. Eckstein – polecił przygotować wielki plakat, informującego o „przyjęciach do ZPP”. Znalazła się na nim informacja, że „legitymacja członkowska kosztuje 1 rubel”, składka uzależniona jest od zarobków i wynosi od 1 do 5 rb (osoby zarabiające poniżej 200 rb płaciły 1 rb, od 200 do 500 rb – 3 rb, powyżej 500 rb – 5 rb). Można było również uiścić dobrowolną składkę w ramach wpisowego<sup>106</sup>.

W obwodzie stanisławowskim do ZPP należało w październiku 1945 r. zaledwie 87 osób<sup>107</sup>, czyli nawet nie 1% przebywających w mieście Polaków. Zachowane materiały nie informują nas o liczbie członków ZPP w innych okresach.

\* \* \*

W Czortkowie sprawa przyjmowania członków wyglądała równie źle. Po początkowym „entuzjazmie”, zapal wśród działaczy dość szybko zgasł. Część z nich wyjechała do Polski, część nie angażowała się w żadne akcje. Wymusiło to zmiany personalne.

<sup>106</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 42; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 53; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 25; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 32–33.

<sup>107</sup> BAM, rkps. 3513, Pismo Zarządu Obwodowego w Stanisławowie do ZG ZPP z 13 X 1945 r., k. 11; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 166, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie do ZG ZPP z 13 X 1945 r., k. 10.

Kazimierz Grondalski, członek Zarządu Obwodowego w Czortkowie, tak wspominał swoje początki w Związku: *„Zjawił się u mnie Szybejko – nauczyciel i jeszcze jeden. Powiedzieli, że muszę im pomóc przy tworzeniu Związku Patriotów Polskich. Jak ten ZPP wyglądał: jeden pijak, drugi jeszcze większy pijak, poza tym był tam Ukrainiec, który uciekł przed poborem, pochodził ze Skali. Schronił się pod opiekę NKWD – darowali mu, ale zaprzęgli do wywiadu, do roboty dla nich. Gdy był zjazd ZPP, to tego Tereszczuka wysłali jako delegata (...). Tak więc w tym ZPP był jeden taki chłopski filozof, który oszukiwał wszystkich chłopów, złodziej nad złodzieje, superzłodziej, drugi – Szybejko – pijanica, Sygnatowicz – też pijak. Jeszcze jeden był taki dość porządny – Totuszyński. Mnie wzięli, bo wiedzieli, że handlowałem m.in. drożdżami, więc im zawsze postawię jakieś picie”*<sup>108</sup>.

Jakie więc były powody jego przystąpienia do Związku? *„Ci z ZPP mieli profity z tego urzędowania. (...) Tylko dzięki nim mogłem dostać komandirówkę i otrzymać bilet. Mając taką komandirówkę, mogłem pomóc ludziom, mogłem pojechać do Lwowa i kupić parę kilogramów drożdży, dzięki czemu miałem dla siebie parę groszy i dla nich na wódkę”*<sup>109</sup>.

W jednym ze sprawozdań odnotowano, że „Zarząd zupełnie się tą sprawą [przyjmowaniem do Związku – R.K.N.] nie zajmował, a sekretarz odpowiedzialny uważał, że do ZPP mogą należeć tylko wybrańcy”<sup>110</sup>.

W sierpniu 1945 r., czortkowscy działacze zauważyli, że jakoby „zaufanie ludzi do Związku rośnie i ożywia się z masowym napływem interesantów z prośbami o poparcie i interwencję”<sup>111</sup>. Nie wpłynęło to jednak na zwiększenie liczby członków. W grudniu 1945 r. delegatka Zofia Biller poleciła: „Należy rozszerzyć pracę werbowania członków, ponieważ dotychczasowa ilość jest zdecydowanie za mała”<sup>112</sup>.

We wrześniu 1945 r., po zakończeniu posiedzenia Zarządu Obwodowego w Czortkowie, odczytano tekst „Konstytucji ZSRR” dla „podniesienia poziomu ideowego członków”<sup>113</sup>.

Zachowane materiały nie pozwalają na ustalenie liczby członków ZPP w Czortkowie.

\* \* \*

W Drohobyczu, gdzie członkowie Zarządu Obwodowego podjęli 1 kwietnia 1945 r. specjalną uchwałę w sprawie przyjmowania nowych członków, werbunek szedł bardzo

<sup>108</sup> Archiwum Wschodnie (dalej: AW), I/215 Relacja Kazimierza Grondalskiego, s. 13.

<sup>109</sup> *Ibidem*, s. 14.

<sup>110</sup> *Z życia Polaków w ZSRR. Z obwodów*, „Wolna Polska” nr 30 (118) z 16 VIII 1945, s. 4.

<sup>111</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 18 VIII 1945 r., k. 9.

<sup>112</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 19 XII 1945 r., k. 27.

<sup>113</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 15 IX 1945 r., k. 17.

opornie<sup>114</sup>. Na koniec 1945 r. Zarząd Obwodowy w Drohobyczu zrzeszał 167 osób<sup>115</sup>. Dla porównania w tym samym okresie członkowie ZPP w Borysławiu osiągnęli liczbę 330<sup>116</sup>.

\* \* \*

Niezwykle trudno jest odpowiedzieć na pytanie, ilu osób należało do ZPP w zachodnich obwodach USRR w poszczególnych okresach. Według zepepowskich danych (wydaje się, że zawyżonych), w obwodzie lwowskim w latach 1944–1946 do Związku należeć miało 16 211 osób czyli ok. 11% ogólnej liczby Polaków. Przeanalizowane materiały najlepiej prezentują czwarty kwartał 1945 r. Legitymacje Związku posiadało wówczas ok. 3–3,5 tys. osób. Liczba ta była „płynna” ze względu na wyjazdy do Polski.

Podobnie wygląda określenie, czym kierowali się ludzie, wstępując do ZPP w zachodnich obwodach USRR. W oczach większości polskiej opinii publicznej była to przecież organizacja, która nad interes Polski przedkładała priorytety komunistycznej władzy radzieckiej.

Symbolem lewicujących lwowskich naukowców będzie prof. Stanisław Mazur. Przewodniczący Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie był typem „uczonego–romantyka, nie przywiązującego zasadniczej wagi do liczby publikacji, a jedynie do samego odkrycia naukowego”. Często określano go mianem zapaleńca, zdecydowanie wyprzedzającego swój czas historyczny. W strukturach ZPP znaleźli się również inni pracownicy naukowcy – prof. Eustachy Żyliński (matematyk)<sup>117</sup>, dr Zdzisław Bieliński (fizjolog) czy dr Donat Langauer (chemik). Aktywiści mogli liczyć także na pomoc prof. Przemysława Dąbkowskiego (prawnik).

Do ZPP należeli również: nauczyciele (m.in. Franciszek Jukniewicz, Jan Fedyk, Tadeusz Czarnecki, Henryk Kędzierski, Anna Laufersweiller, Czesław Lechicki, Zygmunt Schneider, Ludwik Szybejko, Marian Totuszyński), literaci (m.in. Jan Brzoza, Adam Hollanek), artyści (m.in. Kazimierz Bajon, Sylwester Czosnowski, Henryk Luft) i lekarze (Dawid Margulies, Tadeusz Świtalski, Stefan Zaleski).

Większość z nich, wstępując do ZPP kierowała się najczęściej lewicowymi poglądami oraz chęcią bezinteresownego niesienia pomocy innym ludziom.

---

<sup>114</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 6 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 5 IV 1945 r., s. 4.

<sup>115</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 45; sygn. 1283, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (bez daty, koniec 1945 r.), s. 56; Protokół nr 44 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 16 XI 1945 r., s. 35–36; sygn. 2307, List S. Ecksteina do Kojfmana z 2 I 1946 r., k. 58–58a.

<sup>116</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 44; sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 31 XII 1945 r., k. 23; sygn. 1283, Protokół nr 37 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 10 XII 1945 r., s. 46.

<sup>117</sup> *Lwowski naukowy kolektyw matematyków*, „Czerwony Sztandar” 1945, nr 3 (640), s. 3.

Były i jednak odmienne motywacje. 22 września 1945 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie w poczet członków nie została przyjęta Domicela Krzyżanowska. W kwestionariuszu osobowym napisała bowiem, że jej głównym motywem wstąpienia do ZPP było „osiągnięcie korzyści osobistych”. Ponadto, według informacji otrzymanych przez aktywistów, jej syn został skazany na karę dziesięciu lat więzienia „za rabunek mienia żydowskiego i współpracę z Gestapo”<sup>118</sup>.

Nie jesteśmy w stanie ocenić, jaki procent osób zdecydowało się zapisać do Związku, tylko dla osiągnięcia własnych korzyści.

\* \* \*

W lutym 1945 r. społecznością Lwowa, a szczególnie boleśnie działaczami ZPP, wstrząsnęło zabójstwo dr. Zdzisława Bielińskiego<sup>119</sup>. Nie był to pierwszy tego typu przypadek, bowiem w listopadzie 1944 r. został zastrzelony na mocy wyroku AK w Wilnie Teodor Bujnicki<sup>120</sup> - kierownik klubu przy Wydziale Kultury, Oświaty i Propagandy oraz sekretarz odpowiedzialny Zarządu Republikańskiego ZPP w LSRR.

Wieczorem 8 lutego 1945 r. do domu Bielińskich przyszedł nieznanemu im, młody oficer ubrany w polski mundur. Dostarczył tajemniczą paczkę, w której znajdować się miały rzekomo preparaty od znajomego doktora z Lublina. Przesyłka okazała się bombą, która zabiła Zdzisława a jego żonę – Zofię – poważnie raniła<sup>121</sup>.

Za zamachem najprawdopodobniej stali członkowie organizacji „NIE”, którzy poza działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą mieli zająć się likwidacją zidentyfikowanej agentury komunistycznych służb bezpieczeństwa<sup>122</sup>.

14 lutego odbyło się specjalne, żałobne posiedzenie Zarządu Obwodowego na którym omówiono sprawę pogrzebu. Postanowiono również wystosować pismo do *Oblispolkomu* w sprawie wzniesienia pomnika na grobie zamordowanego oraz przemianowania ul. Piekarskiej

---

<sup>118</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 22 IX 1945 r., k. 17.

<sup>119</sup> BAM, rkps. 3510, Telegramy związane ze śmiercią Z. Bielińskiego (j. rosyjski), k. 73–80.

<sup>120</sup> Teodor Bujnicki (1907–1944) poeta, satyryk, członek grupy literackiej związanej z czasopismem „Żagary”. Absolwent wileńskiego Gimnazjum im. Lelewela i Wydziału Historii Uniwersytetu Stefana Batorego. W latach 1940–1941 autor wielu wierszy publikowanych w „Prawdzie Wileńskiej”. Od 1944 r. aktywny działacz Zarządu Republikańskiego ZPP w Wilnie; E. Kowalczyk, *Działalność Związku Patriotów Polskich na Wileńszczyźnie 1944–1946*, Warszawa [2010], s. 292; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Kondolencje ZG ZPP po śmierci T. Bujnickiego skierowane do Zarządu Republikańskiego ZPP w LSRR z 18 XII 1944 r. (j. rosyjski), 50; Pismo ZG ZPP do Zarządu Republikańskiego ZPP w LSRR w sprawie pokrycia kosztów pogrzebu T. Bujnickiego z 18 XII 1944 r. (j. rosyjski), k. 51.

<sup>121</sup> G. Motyka, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011, s. 383.

<sup>122</sup> T. Balbus, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945–1948). WiN w południowo-wschodniej Polsce (geneza – struktury – działalność – likwidacja – represje)*, Kraków–Wrocław 2004, s. 477

na ulicę imienia dra Bielińskiego. Podjęto także decyzję o materialnym wsparciu dla jego rodziny (m.in. matce przyznano 10 kg mąki i 500 rubli zapomogi)<sup>123</sup>.

W związku ze śmiercią Z. Bielińskiego okolicznościowy artykuł o zmarłym napisał S. Chanachowicz. Zaczynał się on słowami „... brat zabił brata, mnóstwo Kainów jest pośród nas”. Autor podkreślał w nim, że polityczna działalność Bielińskiego była tą sferą, która nie dawała spokoju wrogom narodu polskiego, „która antydemokratów rozbiewała i na koniec pchnęła do kainowego czynu”. Sprawcę nazywał „oprychem, jakimś tępym, jakimś szalonym”, podkreślając, że miał on powiązanie z „faszystowskim Londynem”. Swoje rozważania zakończył słowami: „Na pogrzebie Bielińskiego bardzo wielu płakało. Płakali i mężczyźni. Bo nie sposób odprowadzać na cmentarz szczątki młodego człowieka, który był jakby usposobieniem życia, którego dziecięco radował każdy przejaw życia. Ale mnie się wydaje, że Bieliński nie chciał tych łez, że On raczej wołał z ratusza, z wysokości umieszczonego nad katafalkiem portretu: <<Moi Kochani, to jest bardzo ważne, to trzeba dobrze zrozumieć...>>”<sup>124</sup>. Pogrzeb Bielińskiego był „prawdziwą manifestacją przyjaźni polsko-ukraińskiej” w którym uczestniczyło ponad 10 tysięcy ludzi<sup>125</sup>.

Po śmierci Bielińskiego podjęto decyzję o dokooptowaniu do Zarządu Obwodowego Tadeusza Juraska (jako wiceprzewodniczącego), Antoniego Stupaka i Jana Fedyka (jako inspektora) oraz przyjęciu 18 nowych członków do ZPP<sup>126</sup>.

Zabójstwo Bielińskiego spowodowało wzmożoną „nagonkę” na Armię Krajową. ZPP, zgodnie z wytycznymi płynącymi z Moskwy, przedstawiał organizację jako terrorystyczną, opisując jej liczne „konszachty i dywersje”<sup>127</sup>.

Na początku marca 1945 r. NKWD przeprowadziło w mieście szereg aresztowań. Wśród zatrzymanych był m.in. Bronisław Szeremeta, członek AK, który wspominał, że wówczas Sowietom „nie wystarczyło”, aby skazać go za przynależność do podziemia. Ponieważ koniecznie chcieli znaleźć zabójcę Z. Bielińskiego, oskarżyli go o „zastrzelenie jakiegoś komunisty”. B. Szeremeta podał błędnie, że chodziło o człowieka „o nazwisku

<sup>123</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 14 II 1945 r., k. 38; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 14 II 1945 r. (rękopis), k. 26; sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 42–43.

<sup>124</sup> *Ibidem*, sygn. 1312, S. Chanachowicz, Pamięci Zdzisława Bielińskiego k. 4–6

<sup>125</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 42.

<sup>126</sup> Byli to: Eustachy Żyliński, Jan Fedyk, Adam Wilk, Adamina Żerebecka, Ignacy Zdrał, Maria Orłowska, Józefa Miszczuk, Anna Jarosz, Irena Dębicką, Eugenia Juran, Jan Hnatkowski, Honorata Kosmowska, Zofia Lewandowska, Bolesław Szirmak, Irena Brutal, Jaroszczuk, Lauer, Kurzeja oraz Rubinstein; *Ibidem*.

<sup>127</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 4 VII 1945 r. (rękopis), s. 102; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 4 VII 1945 r., k. 57.

Mazur, członka Związku Patriotów Polskich, organizacji założonej w Rosji przez renegatkę Wandę Wasilewską–Korniejczuk”. Kiedy nie zebrano odpowiednich dowodów, oskarżono go „o zamordowanie jakiegoś dozorcę za współpracę z NKWD”<sup>128</sup>. Ostatecznie nie udało się ustalić winnych śmierci członka Zarządu Obwodowego we Lwowie.

Pod koniec marca 1945 r. wizytujący Lwów delegaci ZG – Stanisław Anioł i Ferdynand Haber – odwiedzili w szpitalu ciężko ranną wdowę po Zbigniewie Bielińskim, „wyrażając w imieniu ZG ZPP głębokie współczucie i wysokie uznanie dla wielkich zasług jej męża”. Wręczono jej jednocześnie 10 000 rubli, zaś matce Bielińskiego 5 000 rubli, jako tymczasową pomoc. Zofia Bielińska oświadczyła, że „po powrocie do zdrowia będzie ze zdwojoną energią pracować w ZPP, aby wypełnić lukę powstałą po śmierci jej męża”<sup>129</sup>. Zachowane materiały nie ukazują jednak jakichkolwiek jej działań na tym polu.

W marcu 1945 r. rozpoczęto zbiórkę pieniędzy na pomnik Bielińskiego. Decyzją Zarządu Obwodowego zadanie realizował S. Chanachowicz. Delegaci ZG zasugerowali ponadto aby zorganizować mszę za duszę świętej pamięci Z. Bielińskiego, odprawianą przez arcybiskupa Eugeniusza Baziaka<sup>130</sup>. Niestety, nie wiemy czy się ona odbyła.

\* \* \*

W marcu 1946 r. wybuchła „afera” związana z osobą sekretarza ZPP rejonu szewczenkowskiego i członka Zarządu Obwodowego – Włodzimierza Piechockiego<sup>131</sup>. Na ręce prof. Mazura wpłynęły wówczas materiały ujawniające jego „niegodne” zachowanie podczas okupacji niemieckiej. Piechocki, pracując wówczas w biurze kartkowym, nawiązywał rozległe, towarzyskie stosunki z Niemcami – „miał bliskich przyjaciół” wśród *Kripo*<sup>132</sup>. Gościł ich nawet podczas uroczystości rodzinnej – ślubu córki. W swoim prywatnym mieszkaniu na widocznym miejscu eksponował portret Hitlera. Zarząd Obwodowy zawiesił Piechockiego za to zachowanie, co wyraźnie załamało pracę ZPP w rejonie szewczenkowskim<sup>133</sup>.

<sup>128</sup> B. Szeremeta, *Powroty do Lwowa*, Wrocław 2003, s. 92.

<sup>129</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 42–43.

<sup>130</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP z 6 III 1945r. (rękopis), k. 23; sygn. 2307, Sprawozdanie instruktorów ZG ZPP S. Anioła i F. Habera z lustracji pracy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 20 II do 8 III 1945 r., k. 42.

<sup>131</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 r., k. 57

<sup>132</sup> *Kripo* – (z niem. Kriminalpolizei), niemiecka policja kryminalna. Od 1939 r. Departament V Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy. Na jej czele stał Arthur Nebe, pod koniec wojny zastąpiony przez Fredricha Panzingera.

<sup>133</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 4 III 1946 r. (maszynopis z poprawkami), k. 63; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 4 III 1946 r. (maszynopis), k. 135.



Aktywiści nie „osądzili” Piechockiego od razu, dali mu szansę na wyjaśnienie wszystkich zarzutów. Ten wytłumaczył, że „portret Hitlera zwiesił w swoim pokoju w obawie przed represjami, gdyż w latach 1939–1941 aktywnie pracował w radzieckich organizacjach”. Wiedziały o tym władze niemieckie, więc „po przeprowadzeniu śledztwa dali mu spokój”. Odparł również inne zarzuty, mówiąc że Niemcy, siedzieli u niego za innym stołem, a znajomych z *Kripo* oddał potem w ręce władz radzieckich.

Po wystąpieniu Piechockiego głos zabierali aktywiści, „piętnując jego postawę za okupacji niemieckiej”, ale już nie wszyscy byli przekonani, czy należy pozbawić go funkcji członka Zarządu i sekretarza rejonu. Inż. Sztern, uznał, że sprawa ta powinna „stać na innej płaszczyźnie – pod kątem działacza społecznego i godności człowieka ZPP, organizacji zdecydowanej demokratycznej, walczącej z faszyzmem niemieckim, reakcjonizmem polskim i kolaboracjonistami, dlatego musi się żądać od członków ZPP godnego zachowania”.

Po dyskusji, przy jednym głosie wstrzymującym się, przyjęto wniosek prof. Mazura o zawieszeniu Piechockiego w czynnościach i prawach członka ZPP.

\* \* \*

Aktyw lwowski nie był wysoko oceniany przez S. Ecksteina. W swoim prywatnym liście do Moskwy szczerze pisał do ZG: „Wy tam, w Moskwie, nie zdajecie sobie sprawy z powagi roboty na Zachodniej Ukrainie, a we Lwowie szczególnie (...). Tutaj znajdują się setki tysięcy Polaków, wśród których dokonał się przełom, lecz wśród których pracuje mocna agentura wroga (...). Obecnie, gdy łączy się ludzi w sekcje, przy ZPP bardzo ujawnia się brak kierowniczych kadr. Tę sprawę poruszałem niejednokrotnie w Moskwie, ale z bardzo małym skutkiem (...). Konieczne jest przysłanie kilku aktywistów – Polaków na kilka tygodni, jeśli nie na stały pobyt (...), zwłaszcza że za kilka tygodni wyjeżdżają Mazur i Żyliński, a także inni (...). Zmuszeni będziemy załatwić kilku figurantów (...) We Lwowie trzeba pewnego aktywu. Wysunęło się ostatnio dużo nowych aktywistów, lecz ich trzeba uczyć i kontrolować. Kryński robi bardzo dużo, lecz to nie jest wystarczająco, bo zasięg pracy jest ogromny (...)”<sup>134</sup>.

Dokument wyraźnie pokazywał największy problem ZPP – brak odpowiednich kadr, zdolnych do pokierowania Związkiem w okresie największego „ruchu wyjazdowego”.

Swoje przemyślenia S. Eckstein powtórzył trzy miesiące później, na początku 1946 r., w prywatnym liście do J. Kojfmana – kierownika Wydziału Organizacyjnego ZG ZPP. Napisał w nim, że należy przysłać do pracy we Lwowie na parę tygodni kilku polskich

---

<sup>134</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, List S. Ecksteina do Dodiuka z 5 X 1945 r., k. 48–48a.

aktywistów<sup>135</sup>. Prośba ta, nie została jednak zrealizowana. W marcu 1946 r. na wniosek S. Eksteina przyjmowano do ZPP i aktywizowano również byłych członków PPS, Stronnictwa Ludowego, komunistów i działaczy związkowych. Problemem pozostawał natomiast „ideologiczny poziom” ZPP – przyjmowani ludzie często nie mieli pojęcia o programie i postulatach Związku<sup>136</sup>.

\* \* \*

Pomimo wielu problemów działacze ZPP stanowili solidarny kolektyw. Często, gdy któregoś z nich dotykała tragedia rodzinna (pogrzeb kogoś bliskiego), pozostali organizowali dla niego zbiórki pieniężne<sup>137</sup>. Gdy na początku maja 1946 r. zmarł mąż aktywistki rejonu stalinowskiego (Siwierskiej) – KOS wygospodarowała dla rodziny 400 rb. na pogrzeb oraz 100 rb. na mszę świętą<sup>138</sup>.

Członkowie ZPP otrzymywali również dodatkowe datki, gdy powiększała im się rodzina. Po narodzinach dwójki dzieci u Kazimierza Pustelnika, na wniosek delegatki ZG ZPP Z. Biller, przekazano mu w sierpniu 1945 r. „jedną paczkę 5 kg, 200 rb. gotówką oraz 10 paczek czekolady”<sup>139</sup>.

Wyjeżdżający do Polski aktywistom ZPP wystawiano podziękowania i opinie o ich pracy<sup>140</sup>.

\* \* \*

Zatrudnieni w ZPP otrzymywali wynagrodzenie. Było ono ustalane przez Zarząd Główny, „zgodnie z obowiązującymi stawkami, za potrąceniem ustawowo przewidzianych podatków”<sup>141</sup>. Wielkość zarobków uzależniona była od zajmowanego stanowiska, zakresu obowiązków oraz miejsca pracy<sup>142</sup>. We Lwowie pensja przewodniczącego Zarządu Obwodowego ZPP (1200 rb miesięcznie) była o 50% wyższa od wynagrodzenia przewodniczącego ZPP w Czortkowie (800 rb).

---

<sup>135</sup> *Ibidem*, List S. Eksteina do Kojfmana z 2 I 1946 r., k. 58–58a.

<sup>136</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 4 III 1946 r. (maszynopis z poprawkami), k. 64; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 4 III 1946 r. (maszynopis), k. 136

<sup>137</sup> *Ibidem*, sygn. 1308, Protokół zebrania na Dworcu Głównym we Lwowie z 25 X 1945 r., k. 93.

<sup>138</sup> *Ibidem*, sygn. 1307, Protokół KOS z rejonów stalinowskiego i czerwonarmliejskiego ZPP z 8 V 1946 r., k. 38.

<sup>139</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 18 VIII 1945 r., k. 10–11.

<sup>140</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół Komisji Likwidacyjnej ZPP w Drohobyczu z 15 VI 1945 r., s. 99.

<sup>141</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo ZG ZPP do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 31 X 1945 r., k. 46; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 2 XI 1945 r., k. 45.

<sup>142</sup> Więcej na ten temat etatów pracowników ZPP i wysokości poborów na poszczególnych stanowiskach: *Ibidem*, sygn. 451, Етати главного правления союза польских патриотов в СССР, s. 1–5; Етати главного правления союза польских патриотов в СССР на административно – хозяйственные расходы на 1945 год, s. 6–14; Етати главного правления союза польских патриотов в СССР, s. 18–21; Етати главного правления союза польских патриотов в СССР на административно – хозяйственные расходы на 1945 год, s. 22–25.

Nie były to jednak najwyższe zarobki – więcej otrzymywali m.in. sekretarz Zarządu Rejonu Kolejowego (1600 rb)<sup>143</sup>, sekretarz Zarządu Obwodowego we Lwowie (1500 rb) czy tamtejszy kierownik Wydziału Opieki Społecznej (1500 rb).

Przyznane pensje nie były duże i najczęściej pozostawały na niezmiennym poziomie. Aktywiści podejmując się pracy w zarządach obwodowych w większości zrezygnowali z wcześniejszych stanowisk, m.in. Henryk Kędzierski z posady dyrektora szkoły (z pensją 1500 rb), czy Ludwik Szybejko z etatu nauczyciela w szkole muzycznej (z pensją 800 rb)<sup>144</sup>. „Urlop w miejscu pracy” uzyskał również prof. Mazur<sup>145</sup>.

Prof. Ryszard Gansiniec, zatrudniony na dwu etatach – jako wykładowca na Uniwersytecie i w Akademii – otrzymywał „na czysto” pensję 2700 rb (w marcu 1946 r.) lub 3800 rb (w maju 1946 r.)<sup>146</sup>. Według niego, w marcu 1946 r., robotnik we Lwowie zarabiał miesięcznie ok. 150 rb, urzędnik ok. 500 rb.

We Lwowie 800 rb otrzymywali referenci poszczególnych Wydziałów oraz kierownicy kuchni i radia, o 50 rb mniej – sekretarka. Zarobki na poziomie 600 rb wypłacano kasjerom i magazynierom. Poniżej 500 rb dostawały kucharki, woźne, robotnice i dozorczy (aneks).

W październiku 1945 r. na konto bankowe czortkowskich działaczy wpłynęło łącznie 4350 rb, przy czym z kwoty tej przewodniczący otrzymał 800 rb, pozostali członkowie Zarządu – proporcjonalnie mniej. Listę płac zamykali sekretarz techniczny (z pensją 400 rb) oraz sprzątaczką z pensją 300 rb. (aneks). Problemem był również brak zatwierdzenia nowych etatów przez ZG ZPP, pomimo licznych próśb lokalnych działaczy<sup>147</sup>.

Z terminowością wypłat zarobków było bardzo różnie. Czortowscy działacze wielokrotnie interweniowali w Wydziale Finansowym ZG ZPP, by pobory służbowe trafiały do nich „pierwszego dnia każdego miesiąca”, bowiem zazwyczaj dochodziły „z wielkim opóźnieniem, a za miesiąc sierpień 1945 r. nawet piętnastodniowym”. Taki stan rzeczy

---

<sup>143</sup> Por. A. Głowacki, *Struktura, zakres działania...*, s. 101. Początkowo dla członków zarządów rejonowych nie przewidziano w zasadzie żadnej pensji. W głębi ZSRR (np. Dżambule) udało się zapewnić im wynagrodzenia, po zatwierdzeniu ich przez Zarząd Obwodowy jako nieetatowych, stałych urzędników zarządów rejonowych. W połowie 1945 r. z puli ZG wydzielono dla ponad 400 zarządów rejonowych zaledwie 40 etatów dla przewodniczących – z pensją 700 rb miesięcznie.

<sup>144</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP w sprawie wyrównania poborów służbowych z 28 IX 1945 r., k. 42.

<sup>145</sup> S. Mazur, *Wspomnienia matematyka z okresu wojny*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, t. XXII, nr 3, s. 25.

<sup>146</sup> G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, *op. cit.*, s. 597; R. Gansiniec, *Notatki lwowskie (1944–1946)*, Wrocław 1995, s. 127, 169.

<sup>147</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 23 XI 1945 r. w sprawie etatów i poborów, k. 47–48.

stawiał ich w bardzo trudnej sytuacji, bowiem pensje dla większości z nich były „jedynym źródłem utrzymania”<sup>148</sup>.

O tym, że pensje w ZPP były niskie, że nie pozwalały na „normalne funkcjonowanie w trudnych czasach”, może świadczyć fakt, że działacze poszczególnych Zarządów Obwodowych bardzo często pobierali zaliczki na poczet przyszłej wypłaty zarobków.

W lipcu 1945 r. w Czortkowie takie zaliczki w kwocie 200 rb wzięli m.in. Kazimierz Pustelnik, Stanisław Kiderski, Hieronim Piotrowski, Włodzimierz Charyk, Mieczysław Ruszkowski, Krystyna Moroz oraz Michał Bauc (100 rb.)<sup>149</sup>. W sierpniu otrzymali je: Kazimierz Pustelnik (400 rb), Hieronim Piotrowski, Mieczysława Ruszkowska (po 200 rb), oraz Stanisława Żórawska i Michał Bania (po 100 rb)<sup>150</sup>. A w październiku: Hieronim Piotrowski (350 rb), sprzątaczką Zamolską (150 rb) oraz Stanisława Żórawską (100 rb)<sup>151</sup>. W styczniu 1946 r. zaliczkę na poczet poborów wzięli już wszyscy pracownicy Zarządu Obwodowego<sup>152</sup>.

Tymczasem w Drohobyczu na początku czerwca 1945 r. działacze ustalili, że bez odpowiedniej uchwały Zarządu Obwodowego nie wolno „udzielić samowolnie żadnemu członkowi jakichkolwiek zapomóg”<sup>153</sup>. Zmieniło się to w styczniu 1946 r., kiedy postanowiono przekazać jednorazową pomoc finansową pracownikom Zarządu, którzy „znajdują się wraz z ich rodzinami w ciężkim położeniu materialnym”<sup>154</sup>. Ponadto w marcu 1946 r., ponadto A. Laufersweiller i P. Sieńko otrzymali po 1000 rb na wyjazd. Warunkiem jego otrzymania było oświadczenie, że złoży pisemne sprawozdania z podróży do Polski<sup>155</sup>.

W marcu 1945 r. stanisławowski aktywista Wulczek otrzymał „zaliczkę na pobory” w kwocie 1500 rb.<sup>156</sup> W październiku 1945 r. pojawił się problem z wynagrodzeniem Stefana Zaleskiego, któremu po utworzeniu Zarządu Obwodowego, delegatka ZG – Z. Biller, obiecała pensję w wysokości 800 rb. Jego faktyczne wynagrodzenie za styczeń wyniosło zaledwie 200 rb, a w lutym i marcu – po 400 rb. Wzrosło dopiero od kwietnia, jednak mimo to zainteresowany cały czas czuł, że sprawa przez Z. Biller jest „nie załatwiona”<sup>157</sup>.

<sup>148</sup> *Ibidem*, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 26 IX 1945 roku, k. 41.

<sup>149</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 19 VII 1945 r., k. 6.

<sup>150</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 1 IX 1945 r., k. 14.

<sup>151</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 5 X 1945 r., k. 18.

<sup>152</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 26 I 1946 r., k. 30.

<sup>153</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 18 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 4 VI 1945 r., s. 15.

<sup>154</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 34.

<sup>155</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 46 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 4 III 1946 r., s. 72.

<sup>156</sup> *Ibidem*, sygn. 1352, Zaliczka wystawiona R. Wulczekowi na poczet poborów, k. 22.

<sup>157</sup> BAM, rkps. 3513, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie do S. Ecksteina z 4 X 1945 r., k. 2–3.

W Drohobyczu w maju 1945r. Zarząd Obwodowy ustalił, że miesięcznie sprzątaczką i kasjer będą miesięcznie otrzymywać po 115 rb, natomiast buchalter 800 rb<sup>158</sup>.

W tym samym okresie w Stanisławowie podjęto decyzję o wypłacaniu skarbnikowi 300 rubli, „sile technicznej sekretariatu” – 200 rb, gospodarzowi i dozorczy po 100 rb<sup>159</sup>.

Problematyczna była sytuacja, kiedy pensję miała odbierać osoba zarejestrowana na wyjazd. Czortkowscy działacze uważali, że takowej w miesiącu wyruszenia do kraju należy wypłacić całe wynagrodzenie. Innego zdania była kierowniczka Wydziału Finansowego ZG ZPP, która „potrącała” przesiedlanym część wypłaty<sup>160</sup>.

Dodatkowo w sierpniu 1945 r. czortkowscy działacze postanowili, na wniosek W. Charyka, udzielić zapomogi Ludwikowi Szybejce (500 rb) oraz Marianowi Totuszyńskiemu (400 rb) jako „wyrównanie spraw powierzonych wskutek utraty poborów zawodowych”<sup>161</sup>.

Podobną zapomogę (500 rb), we wrześniu 1945 r. otrzymał Henryk Kędziński<sup>162</sup>. Zwrócił się on jednak do Zarządu Obwodowego z prośbą (kolejne 500 rubli) w październiku, argumentując to „wyrównaniem straty, jaką poniósł przez utratę poborów zawodowych, dla umożliwienia egzystencji – ze względu na obarczenie liczną rodziną”. Tym razem Zarząd odmówił wypłacenia świadczenia, zwracając się z tej sprawie do ZG w Moskwie<sup>163</sup>. Nie udało się ustalić finału tej spawy.

Czortkowscy działacze otrzymywali dodatkowo od września 1945 r., na wniosek Kazimierza Pustelnika, po 100 sztuk papierosów miesięcznie<sup>164</sup>. W maju 1946 r. Zarząd Obwodowy udzielił zgody, aby KOS przygotowała listę, na podstawie której resztki czekoladek rozdzielono pomiędzy pracowników Zarządu, członków KOS oraz osoby współpracujące z ZPP<sup>165</sup>.

W maju 1946 r. Zarząd Obwodowy ZPP w Czortkowie zwrócił się do „kompetentnych władz z prośbą o wpłynięcie na Wydział Mieszkaniowy Rady Miejskiej, aby nie niepokoić pracowników Zarządu, a w szczególności Wiśmierskiego, który już kilkakrotnie był wyrzucony z mieszkania na ulicę”<sup>166</sup>. Niestety o rezultatach tej interwencji nie znalazłem śladów w wykorzystanych źródłach.

---

<sup>158</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1283, Protokół nr 14 Zarządu Obwodowego w Drohobyczu z 7 V 1945 r., s. 10.

<sup>159</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 V 1945 r., k. 83.

<sup>160</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Wydziału Finansowego ZG ZPP do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 25 X 1945 r., k. 44.

<sup>161</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 1 IX 1945 r., k. 14.

<sup>162</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 11 IX 1945 r., k. 15.

<sup>163</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 5 X 1945 r., k. 18.

<sup>164</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 11 IX 1945 r., k. 16.

<sup>165</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 30 IV 1946 r., k. 39.

<sup>166</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 11 V 1946 r., k. 40.

\* \* \*

W maju 1945 r. w Stanisławowie poruszono problem „wyrównywania płac płatnym członkom Prezydium Zarządu Obwodowego ZPP”. Powzięcie odpowiedniej uchwały zalecił działaczom S. Eckstein. Chodziło o dopłaty rublowe do kwot „ustalonych pierwotnie przy organizacji stanisławowskiego zarządu”<sup>167</sup>. Czy tak się stało? Trudno dziś dociec.

Natomiast na początku marca 1946 r. aktualna stała się kwestia „wypłaty urlopowej” pracownikom Zarządu Obwodowego i KOS, bowiem zbliżał się czas ich wyjazdu<sup>168</sup>.

Ponadto w kwietniu 1946 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego poruszono sprawę wypłaty trzymiesięcznych odpraw dla osób, które przepracowały w ZPP przynajmniej rok. Pieniądze te miały być wynagrodzeniem „za czas od 1 kwietnia do 30 czerwca”. Aktywiści, którzy przepracowali w ZPP pół roku, mogli liczyć na pieniądze „za czas od 1 kwietnia do 15 maja”. Wszystkie te osoby miały pracować do momentu przyjazdu Komisji Likwidacyjnej, czyli do 15 czerwca 1946 r.<sup>169</sup>

\* \* \*

W zachodnich obwodach USRR, w przeciwieństwie do terytorium w głębi ZSRR, ZPP objął niewielki odsetek Polaków. Początkowo skupiał (w znacznej mierze) osoby o poglądach lewicowych i społeczników, którzy pragnęli nieść innym bezinteresowną pomoc. Bardziej lub mniej owocne wyniki pracy zarządów obwodowych zależały niemalże wyłącznie od ludzi, którzy nimi kierowali. Stąd tak ważne znaczenie posiadał odpowiedni ich dobór. Na Zachodniej Ukrainie były z tym ogromne kłopoty, co niewątpliwie negatywnie wpływało na nastroje i jakość pracy. Pomocy nie udzielał im ZG, który bardzo często nieregularnie wypłacał niskie pensje, przekonując, że wykonują pracę społeczną.

### 3.7. Lokale

Lokale Zarządów Obwodowych Związku Patriotów Polskich w zachodnich obwodach USRR mieściły się w centrach miast, nieopodal najbardziej reprezentacyjnych i ważnych dla Polaków miejsc, zazwyczaj także w najbliższym sąsiedztwie komisji ewakuacyjnych (tab. 7)<sup>170</sup>.

---

<sup>167</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego w Stanisławowie z 30 V 1945 r., k. 88.

<sup>168</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Stanisławowie z 20 III 1946 r., k. 140.

<sup>169</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Stanisławowie z 3 IV 1946 r., k. 141.

<sup>170</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 29, *Список адресов областных правлений союза польских патриотов в СССР*, k. 14–35.

Tab. 7. Rozmieszczenie lokali zarządów obwodowych ZPP

| <b>Użytkownik</b>                                            | <b>Adres</b>        |
|--------------------------------------------------------------|---------------------|
| Zarząd Obwodowy ZPP we Lwowie                                | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Wydział Organizacyjny Zarządu Obwodowego we Lwowie           | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Referat Prawny Zarządu Obwodowego we Lwowie                  | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Referat Radiowy Zarządu Obwodowego we Lwowie                 | Batorego 6          |
| Referat Imprezowy Zarządu Obwodowego we Lwowie               | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Referat Prasowy Zarządu Obwodowego we Lwowie                 | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Buchalteria Zarządu Obwodowego we Lwowie                     | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Ekspedycja Zarządu Obwodowego we Lwowie                      | 1-go Maja 31 m. 11  |
| Wydział Kulturalno-Oświatowy Zarządu Obwodowego we Lwowie    | Legionów 31         |
| Wydział Opieki Społecznej Zarządu Obwodowego we Lwowie       | Gródecka 107        |
| Sklep nr 1 Zarządu Obwodowego we Lwowie                      | Gródecka 107        |
| Sklep nr 2 Zarządu Obwodowego we Lwowie                      | 1-go Maja 1         |
| Dział Dóbr Kulturalnych Zarządu Obwodowego we Lwowie         | Zimorowicza 17      |
| Teatr Małych Form „Miniatury”                                | Zimorowicza 17      |
| Magazyn Biblioteczny Zarządu Obwodowego we Lwowie            | Bilczewskiego 5     |
| Komisja Opieki Społecznej Zarządu Obwodowego we Lwowie       | Gródecka 107        |
| Klub Zarządu Obwodowego we Lwowie                            | Chorążczyzny        |
| Zarząd Rejonu Stalinowskiego we Lwowie                       | Plac Kapitulny 7    |
| Świetlica Obwodowa we Lwowie                                 | Bielowskiego 6 m. 6 |
| Schronisko Zarządu Obwodowego we Lwowie                      | Kleparowska 15      |
| Stołówka dla repatriantów we Lwowie                          | Dworzec Główny      |
| Przedstawiciel ZG ZPP we Lwowie S. Eckstein                  | 1-go Maja 19        |
| Zarząd Obwodowy ZPP w Stanisławowie                          | P. Skargi 4,        |
| Komisja Opieki Społecznej Zarządu Obwodowego w Stanisławowie | plac Mickiewicza 2  |
| Kuchnia ZPP w Stanisławowie nr 1                             | Kołłątaja 63        |
| Kuchnia ZPP w Stanisławowie nr 2                             | Ormiańska 8         |
| Sierociniec ZPP w Stanisławowie                              | Kołłątaja 63        |
| Przedszkole ZPP w Stanisławowie nr 6                         | Kołłątaja 63        |
| Przedszkole ZPP w Stanisławowie nr 7                         | Mikołaja 35         |
| Przedszkole ZPP w Stanisławowie nr 8                         | Wołczyńska 47       |
| Zarząd Obwodowy ZPP w Czortkowie                             | Rynek 4             |
| Zarząd Obwodowy ZPP w Drohobyczu                             | Mickiewicza 10      |
| Zarząd Rejonowy ZPP w Borysławiu                             | Kościuszki 157      |
| Zarządu Rejonowy ZPP w Samborze                              | Ogrodowa            |

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 29, Список адресов областных правлений Союза польских патриотов в СССР, k. 1–9; Wykaz zarządów obwodowych ZPP w ZSRR, k. 10–11; Wykaz zarządów obwodowych ZPP w ZSRR (maszynopis z poprawkami), k. 12–13; Список адресов областных правлений союза польских патриотов в СССР, k. 14–35; sygn. 141, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 1 X 1944 do 31 I 1945 r. (rękopis prof. Mazura), k. 43; sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 24 IV do 30 XI 1945 r., k. 3–4; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 do 16 XI 1945 r., k. 6; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 11 VIII do 31 X 1945 r., k. 30; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 X do 15 XII 1945 r., k. 38; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 45; sygn. 1358, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis), k. 22; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis z odręcznymi poprawkami), k. 33; BAM, rkps. 3513, Sprawozdanie z akcji dożywiania przez Sekcję Opieki Społecznej ZPP w Stanisławowie, k. 13.

### 3.10.1 Lwów

We Lwowie siedziba Zarządu Obwodowego ZPP mieściła się w bardzo dobrym miejscu przy ulicy Augusta Bielowskiego<sup>171</sup>, prostopadłej do ulic Sienkiewicza i Chorążczyzny, równoległej zaś do ulicy Akademickiej („najpiękniejszej i najelegantszej ongiś w Śródmieściu Lwowa”<sup>172</sup>), oraz placu Dąbrowskiego. Jej przedłużeniem była ulica Sokoła<sup>173</sup>. W najbliższej okolicy znajdował się m.in. Hotel George ze znakomitą restauracją<sup>174</sup>.

Przy ulicy Bielowskiego w okresie międzywojennym mieściły się m.in. Związek Pań Domu i restauracja Kazimierza Maksymowicza (pod nr 1), redakcje gazet „Express Wieczorny Ilustrowany” oraz „Wiek Nowy” (pod nr 4)<sup>175</sup>, budynek gimnazjum nr VII im. Tadeusza Kościuszki do którego uczęszczał m.in. Marian Hemar (pod nr 8), Zakłady Wydawnicze „Prasa Nowa” wydająca m.in. „Wiek Nowy” (pod nr 10). Przy ulicy Sokoła najbardziej rozpoznawalnym obiektem był budynek z 1907 r. projektu architekta Alfreda Kamienobrodzkiego dla polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół–Macierz”, na którym do 1939 r. widniał Krzyż Obrony Lwowa<sup>176</sup>.

Lokal ZPP znajdował się na drugim piętrze kamienicy pod nr 6, w mieszkaniu nr 6, należącym wcześniej do prof. Witolda Ziembickiego. Działacze Związku otrzymali je po wyjeździe wykładowcy UJK wraz z rodziną we wrześniu 1944 r. do Krakowa<sup>177</sup>. W archiwum zachowała się notatka, sporządzona przez dr Gechmana, w której polecała on Ziembickiego jako „gorącego społecznika i patriotę”<sup>178</sup>.

Zanim mieszkanie zostało przystosowane do potrzeb Związku, wszelką korespondencję z Moskwy kierowano na prywatny adres prof. Stanisława Mazura – ulicę

<sup>171</sup> Patron ulicy, August Bielowski (1806–1876) był polskim historykiem, pisarzem, wieloletnim dyrektorem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, fundatorem i wydawcą „Monumenta Poloniae Historica”. Uczestnik powstania listopadowego, po jego upadku osiedlił się we Lwowie. B. Mękarska-Kozłowska, *Mozaika wspomnień*, Lublin 2000, s. 220.

<sup>172</sup> W. Szolginia, *Tamten Lwów*, t. 2, *Ulice i place*, Kraków 2011, s. 22; Wspomnienie „życia” na ulicy Akademickiej w okresie międzywojennym: E. K. Hoffman-Jędruch, *Ślady na piasku. Z Tarnopola do Argentyny. Kresowa rodzina w wojennej zawierusze*, Warszawa 2012, s. 108–121.

<sup>173</sup> Obecnie ulice Bielowskiego i Sokoła zostały połączone i przemianowane na ulicę Pawła Kowżuna. Nowy patron ulicy, żyjący w latach 1869–1939 był ukraińskim malarzem i kolekcjonerem, twórcą Niezależnej Organizacji Ukraińskich Malarzy. Por. J. Janicki, *Ni ma jak Lwów. Krótki przewodnik po Lwowie*, Warszawa 1990, s. 218. Autor podaje, że ulica Bielowskiego została przemianowana na Spartaka.

<sup>174</sup> Więcej o Hotelu George: J. Wynnyczuk, *Knajpy Lwowa*, Warszawa 2008, s. 255–266.

<sup>175</sup> M. Ingót, *Polska kultura literacka Lwowa lat 1939–1941. Ze Lwowa i o Lwowie. Antologia*, Wrocław 1995, s. 53; Więcej o kamienicy znajdującej się pod numerem 4: J. Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, s. 298, 318–319, 351.

<sup>176</sup> P. Włodek, A. Kulewski, *Lwów. Przewodnik*, Warszawa 2006, s. 148–149; J. Biriulow, *Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku. Od zapowiedzi klasycyzmu do awangardy*, Warszawa 2007, s. 164; *Lwów. Ilustrowany przewodnik*, Lwów–Wrocław 2003, s. 84–85.

<sup>177</sup> Według wielu relacji prof. Ziembicki opuścił miasto obawiając się o swoje bezpieczeństwo. Wyjechał z nim syn Jan oraz synowa Elżbieta Rosienkiewicz; T. Ciepielowski, G. Czlijan, *Lwowski Klub Krótkofalowców. Zarys dziejów*, Warszawa 2008, 87.

<sup>178</sup> BAM, rkps. 3509, Spis repatriantów z 13 X 1944 r., k. 63.



Obertyńską 26 m. 5. Prośba taka znalazła się w piśmie przewodniczącego do ZG z września 1944 roku<sup>179</sup>.

Mieszkanie przy Bielowskiego 6 zyskało rozgłos już w okresie międzywojennym. To właśnie w nim, w 1924 r., swoją pierwszą stację nadawczą uruchomił syn profesora – Jan Ziembicki<sup>180</sup>, pionier krótkofalarstwa w Polsce, założyciel Lwowskiego Klubu Krótkofołowców (LKK)<sup>181</sup>.

W mieszkaniu tym znajdowało się sześć pokoiów oraz nieco mebli (m.in. „biurko, etażerka, okrągły stolik, stół dębowy jadalny, biblioteczka, sześć foteli, siedem krzeseł”)<sup>182</sup>.

To skromne wyposażenie sprawiło, że jednym z priorytetów działaczy stało się odpowiednie urządzenie lokalu. We wrześniu 1944 r. udało się go umeblować<sup>183</sup>, podłączyć telefon, prąd elektryczny oraz zakupić maszynę do pisania (za 3500 rb) i trzy płyty gramofonowe w języku polskim (za łączną kwotę 300 rb)<sup>184</sup>. Problemem pozostawała natomiast kwestia ogrzania pomieszczenia<sup>185</sup>.

Lokal zostały zagospodarowany przez Zarząd, Referat Organizacyjny, Referat Prawno-Informacyjny, Referat Pomocowy oraz Klub. Z czasem uruchomiono tam również świetlicę. Miał być otwarty od poniedziałku do piątku w godzinach 9:00–17:00. Stały dyżur wyznaczili to sobie sekretarz techniczny oraz kurier. Dodatkowe dyżury przypaść miały przewodniczącemu – prof. S. Mazurowi (godz. 13:00–15:00), sekretarzowi odpowiedzialnemu A. Donatowi (godz. 14:00–17:00) oraz referentowi prawnemu (godz. 12:00–13:00 i 15:00–17:00)<sup>186</sup>.

Na początku 1945 r. działacze szukali osób, które za odpowiednią opłatą mogłyby wykonywać pewne prace remontowe. W styczniu zawarli umowę z Julianem Łyszczkiem, na instalację gazową w czterech pokojach lokalu przy ulicy Bielowskiego<sup>187</sup>.

---

<sup>179</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Pismo prof. Mazura do ZG ZPP (bez daty), k. 62.

<sup>180</sup> Więcej o rodzinie Ziembickich i ich zamiłowaniu do krótkofalarstwa: J. Janicki, *Krakidały*, Warszawa 2004, s. 88–91.

<sup>181</sup> W skład LKK wchodził prócz Jana Ziembickiego także Stanisław Kozłowski, Wacław Frydman, Jan Kozieł, Władysław Oleksin oraz Stanisław Komarnicki, którego wybrano pierwszym prezesem. Więcej w monografii: T. Ciepeliński, G. Czlijan, *op. cit.*, *passim*.

<sup>182</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1313, Notatka o wyposażeniu mieszkania dr Ziembickiego (rękopis), k. 95.

<sup>183</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Akt inwentaryzacyjny w lokalu Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie, k. 96–102; Notatki w sprawie wyposażenia biura ZPP przy ulicy Bielowskiego (rękopis), k. 105.

<sup>184</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 7 X 1944 r., k. 1

<sup>185</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego Zarządu Obwodowego ZPP od 22 IX 1944 r. do 1 I 1946 r., k. 33; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 13 X 1944 r., k. 2; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 X 1944 r., k. 3.

<sup>186</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 15 XII 1944 r., k. 9.

<sup>187</sup> BAM, rkps. 3508, Umowa Zarządu Obwodowego we Lwowie z Julianem Łyszczkiem (I 1945 r.), k. 221.

W lutym 1945 r. Zarząd Obwodowy zawarł umowę z Alojzem Znajdkiem, w sprawie przewozu towarów. Transport odbywał się z wykorzystaniem konia i specjalnej platformy, a maksymalna waga ładunku nie mogła przekraczać 1700 kg<sup>188</sup>.

W grudniu 1945 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie poruszono sprawę dostarczenia opału dla lokalu Związku. Za przewiezienie 20 m<sup>3</sup> drewna trzeba było zapłacić 2500 rb<sup>189</sup>.

Przez blisko dwa lata funkcjonowania Zarząd Obwodowy ZPP wzbogacił się o sporą ilość mebli oraz wyposażenia. Spis inwentarza w pomieszczeniach ZPP przy ulicy Bielowskiego 6 na dzień 25 czerwca 1946 r. obejmował ponad sto różnych pozycji<sup>190</sup>.

\* \* \*

Dla pozostałych jednostek organizacyjnych pozyskano inne lokale w mieście. Referaty Prasowy, Imprezowy, Ekspedycja oraz Buchalteria zajmowały trzypokojowe pomieszczenie, należący do ZPP, znajdujący się przy ulicy 1-go Maja 31 m. 11. W grudniu 1945 r., podczas posiedzenia Wydziału Organizacyjnego przyjęto, że lokal ten będzie czynny od poniedziałku do piątku od 9:00 do 17:00, a dyżur w nim mieli pełnić kierownik ekspedycji, kasjer, woźna, kurier i maszynistka. Dodatkowo w godzinach 13:00–15:00 powinni dyżurować także kierownicy referatu prasowego, radiowego oraz imprezowego.

Referat Radiowy zajmował jednopokojowe pomieszczenie przy ulicy Batorego 6, na drugim piętrze gmachu lwowskiej radiostacji<sup>191</sup>.

Wydziału Kulturalno–Oświatowy mieścił na pierwszym piętrze kamienicy przy ulicy Legionów 31<sup>192</sup>. W trzypokojowym mieszkaniu pomieszczenie narożne przeznaczone zostało na sekretariat, kolejne pełniło funkcję pokoju „ekspedycyjnego”, w ostatnim odbywały się zebrania Wydziału oraz mieścił się tymczasowy skład dzieł literackich. Ponadto w podwórzu znajdował się „magazyn zbiorczy książek”. Wyposażenie lokalu ZPP składało się z „ośmiu szaf i półek, dwóch biur, stołu, dziesięciu krzeseł, dwóch uszkodzonych stolików,

---

<sup>188</sup> *Ibidem*, Umowa Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z Alojzym Najdkiem (II 1945 r.), k. 223.

<sup>189</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 10 XII 1945 r. (maszynopis z poprawkami), k. 52; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 10 XII 1945 r. (maszynopis), k. 110

<sup>190</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Spis inwentarza ZPP we Lwowie przy ul. Bielowskiego 6 (25 VI 1946 r.), k. 11–12; BAM, rkps. 3508, Inwentarz świetlicy Obwodowej przy ul. Bielowskiego 6, k. 95; Wykaz mebli dr Witolda Ziembickiego (bez daty), k. 96.

<sup>191</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 1 X 1944 do 31 I 1945 r. (rękopis prof. Mazura), k. 43.

<sup>192</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 XII 1945 r., k. 6.

portretów i innych drobiazgów”<sup>193</sup>. Urządzenie siedziby Wydziału było – według działaczy – „dobre, a ilość wystarczająca”<sup>194</sup>.

W październiku 1944 r. ustalono, że pomieszczenie przy ulicy Legionów będzie czynne od poniedziałku do piątku w godzinach 10:00–18:00 oraz w soboty od godz. 10:00 do 13:00. Wyznaczono tam dyżury członków Zarządu (tab. 8)<sup>195</sup>.

Tab. 8. Dyżury członków ZPP w lokalu przy ulicy Legionów (październik 1944)

| Dzień tygodnia | Godzina       | Osoba pełniąca dyżur |
|----------------|---------------|----------------------|
| Poniedziałek   | 10:00 – 13:00 | Wincenty Dziedziński |
|                | 13:00 – 15:00 | Stanisław Mazur      |
|                | 15:00 – 18:00 | Albin Donat          |
| Wtorek         | 10:00 – 13:00 | Jan Trybusiewicz     |
|                | 13:00 – 15:00 | Zdzisław Bieliński   |
|                | 15:00 – 18:00 | Albin Donat          |
| Środa          | 10:00 – 13:00 | Wincenty Dziedziński |
|                | 13:00 – 15:00 | Zdzisław Bieliński   |
|                | 15:00 – 18:00 | Albin Donat          |
| Czwartek       | 10:00 – 13:00 | Wincenty Dziedziński |
|                | 13:00 – 15:00 | Stanisław Mazur      |
|                | 15:00 – 18:00 | Albin Donat          |
| Piątek         | 10:00 – 13:00 | Wincenty Dziedziński |
|                | 13:00 – 15:00 | Zdzisław Bieliński   |
|                | 15:00 – 18:00 | Albin Donat          |
| Sobota         | 10:00 – 13:00 | Jan Trybusiewicz     |

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 X 1944 r., k. 3; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 15 XII 1944 r., k. 9.

W budynku tym zorganizowano również Bibliotekę. Pomysł jej utworzenia powstał na posiedzeniu Zarządu w lutym 1945 r. Osobą odpowiedzialną za „zainteresowanie szerszych warstw społeczeństwa tą sprawą” ustanowiono Lewandowskiego. Miał on ją także „umiejętnie rozreklamować w prasie, radiu i za pośrednictwem ogłoszeń w sklepach”<sup>196</sup>.

W październiku 1944 r. zdecydowano o przejęciu mieszkania dr. Z. Bielińskiego przy ulicy Chorążczyzny<sup>197</sup> na klub ZPP. Należało je wyposażać w szyby, telefon oraz opał<sup>198</sup>.

<sup>193</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Inwentarz biura ZPP przy ul. Legionów 31, k. 109; Notatki w sprawie wyposażenia lokalu ZPP przy ul. Legionów 31, k. 110–112; BAM, rkps. 3508, Inwentarz lokalu Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP przy ul. Legionów 31, k. 97.

<sup>194</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 XII 1945 r., k. 67; sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 XII 1945 r., k. 15.

<sup>195</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 X 1944 r., k. 3.

<sup>196</sup> *Ibidem*, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 27 II 1945 r., k. 41.

<sup>197</sup> Ulica obecnie nosi nazwę Czajkowskiego. Więcej o zabytkach: *Lwów. Ilustrowany przewodnik...*, s. 83–84.

<sup>198</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 X 1944 r., k. 3.

Przy ulicy Zimorowicza 17, znajdował się Dział Dóbr Kulturalnych oraz Teatr Małych Form „Miniatury”. Przed wrześniem 1939 r. pomieszczenia te należały do redakcji „*Słowa Polskiego*”. Po zajęciu Lwowa przez Niemców stały się zapleczem Ukraińskiego Wydawnictwa Dzienników i Czasopism<sup>199</sup>.

Zarząd Obwodowy ZPP przejął także odremontowaną część dawnego schroniska braci Albertynów przy ulicy Kleparowskiej 15. Składało się ono z dwóch pokoiów biurowych, dwóch pokoiów dla personelu, dwóch sal przeznaczonych dla osób skierowanych na nocleg, kuchni oraz magazynu.

### 3.10.2 Stanisławów

Kwestia lokalu dla Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie pojawiła się podczas drugiego jego posiedzenia<sup>200</sup>. Działacze chcieli otrzymać od Rady Miejskiej budynek byłego „Sokoła” przy placu Mickiewicza<sup>201</sup>. Wniosek taki poparł i wszystkie rozmowy na ten temat z miejscowymi władzami prowadził moskiewski delegat ZG S. Eckstein<sup>202</sup>. Formalności udało się wstępnie załatwić do końca stycznia 1945 r.<sup>203</sup>. Na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP 7 lutego przewodniczący zapoznał obecnych z treścią projektu umowy najmu lokalu, zawartej z włodarzami budynku „Sokoła”<sup>204</sup>. Gmach ten miał znakomitą lokalizację i blisko 25,6 m<sup>2</sup> powierzchni<sup>205</sup>.

Inną propozycją był budynek Komisji Ewakuacyjnej, który wskazała K. Dobrowolska<sup>206</sup>. Jak się wkrótce okazało, żadne z rozważanych pomieszczeń nie zostało przyjęte. Zarząd Obwodowy otrzymał bowiem kolejną – bardzo nietypową lokalizację<sup>207</sup>. Działacze pod koniec lutego 1945 r. zajęli część budynku klasztoru Ojców Jezuitów przy ulicy Piotra Skargi 4 (wcześniej nosiła nazwę Zabłotowskiej)<sup>208</sup>. Budynek ten oraz pobliski kościół były wznoszone od 1895 r. Jezuici wykupili wówczas teren o wielkości 0,5 h,

<sup>199</sup> A. Cieślíkowa, *op. cit.*, s. 184.

<sup>200</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 42; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 17 I 1945 r., k. 25.

<sup>201</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 24 I 1945 r., k. 45; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 24 I 1945 r., k. 27.

<sup>202</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Sprawozdanie instruktora ZG ZPP S. Ecksteina z 1 II 1945 r., k. 21–22.

<sup>203</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 31 I 1945 r., k. 48; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 31 I 1945 r., k. 29.

<sup>204</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 7 II 1945 r., k. 49; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 7 II 1945 r., k. 30.

<sup>205</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 24 I 1945 r., k. 45; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 24 I 1945 r., k. 27.

<sup>206</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 31 I 1945 r., k. 48; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 31 I 1945 r., k. 29.

<sup>207</sup> *Ibidem*, sygn. 29, Список адресов областных правлений союза польских патриотов в СССР, k. 14–35.

<sup>208</sup> Ojcowie Jezuici przybyli do Stanisławowa w 1883 roku. Do czasu wybudowania kościoła odprawiali msze św. Korzystając z gościny proboszcza kościoła ormiańskiego.

ogradzając go kamienną podmurówką. W kolejnych latach powstał jednopiętrowy budynek, w którym znajdowało się 18 pomieszczeń w tym 13 mieszkalnych, biblioteka, kuchnia, jadalnia i dwa stosunkowo duże magazyny<sup>209</sup>.

Zetpepowscy działacze na potrzeby swojej kancelarii wykorzystali sześć pomieszczeń mieszkalnych oraz dwa magazyny. Resztę pokoi zatrzymali zakonnicy, którzy mieszkali w nich do momentu wyjazdu do kraju, co nastąpiło 3 sierpnia 1946 r.<sup>210</sup>.

Na budynku umieszczony został, namalowany farbami olejnymi, szyld (wymiały 70x59 cm), na którym umieszczono napis w języku polskim i rosyjskim „Związek Patriotów Polskich. Zarząd Obwodowy w Stanisławowie” oraz godło – „polski biały orzeł na czerwonym tle”<sup>211</sup>.

Pomieszczenia Związku wymagały ciągłych inwestycji. Eksploatowany sprzęt psuł się, potrzebne były częste wymiany, m.in. klódek<sup>212</sup>. Niezbędne było również doposażenie pomieszczeń w krzesła<sup>213</sup>, dwuskrzydłowe biurko z szufladami<sup>214</sup> oraz podstawowe materiały biurowe<sup>215</sup>.

Zarząd Obwodowy ZPP postanowił również wynająć pomieszczenie biurowe od „Narodnej Twórczości”. Lokal ten użytkowany był od lutego, jednak dopiero pod koniec kwietnia 1945 r. działacze uregulowali jego prawny status<sup>216</sup>. Ze względu na dobrą lokalizację wykorzystywany był również jako miejsce prób przed akademiami ZPP. Działacze postanowili pod koniec marca 1945 r. wyposażyć go dodatkowo w fortepian (wypożyczany na próby ze szkoły, w której dyrektorem był K. Różycki)<sup>217</sup>.

---

<sup>209</sup> R. Piżamowski, *Ojcowie Jezuiti w Stanisławowie po 1883 roku*, [http://stanislawow.net/historia/o\\_jezuici.htm](http://stanislawow.net/historia/o_jezuici.htm); AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 52; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 II 1945 r., k. 32.

<sup>210</sup> Od 1945 roku w klasztorze Jezuitów przebywało jedynie ośmiu Ojców, których przełożonym był urodzony w 1893 roku Ignacy Walewski, syn Józefa. Obecnie w klasztorze znajduje się cerkiew prawosławna.

<sup>211</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1352, Rachunek za wykonanie szyldu na kwotę 200 rb od Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 III 1945 r., k. 30.

<sup>212</sup> *Ibidem*, Pokwitowanie odbioru 60 rb za klódkę z dwoma kluczami od Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 30 IV 1945 r., k. 2.

<sup>213</sup> *Ibidem*, Rachunek za krzesła na kwotę 250 rb wystawiony dla Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie w dniu 21 III 1945 r., k. 20.

<sup>214</sup> *Ibidem*, Rachunek za biurko dwu skrzydłowe z pięcioma szufladami z twardego drewna na kwotę 250 rb wystawiony dla Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie w dniu 21 III 1945 r., k. 36.

<sup>215</sup> *Ibidem*, Rachunek za księgę buchalteryjną na kwotę 100 rb wystawiony dla Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie 19 III 1945 r., k. 21.

<sup>216</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 25 IV 1945 r., k. 52; sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 25 IV 1945 r., k. 78.

<sup>217</sup> *Ibidem*, sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 21 III 1945 r., k. 40; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 III 1945 r., k. 41; sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 21 III 1945 r., k. 61; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 III 1945 r., k. 62–63.

W maju pojawiły się napięcia w kontaktach z władzami „Narodnej Twórczości”, które sprawiały zetpepowskim aktywistom coraz więcej problemów. Nieprzychylność dyrektora tej placówki do poczynañ Związku spowodowała, że sprawa trafiła do Rady Miejskiej. Po interwencji R. Wulczeka udało się aktywistom zachować związkowe pomieszczenia<sup>218</sup>.

W połowie września 1945 r. Zarząd Obwodowy ZPP postanowił „sprzedać jedno biurko Polskiej Komisji Ewakuacyjnej”<sup>219</sup>. Wcześniej podjęto decyzję o wyrównaniu zaległości wobec administracji „Narodnej Twórczości” za lokal biurowy Związku w wysokości 350 rubli (za okres od 1 lutego do 1 września 1945 r.) oraz rozliczeniu się ze stróżem, który pilnował budynku<sup>220</sup>.

Problemem pozostawała lokalizacja KOS. Pod koniec maja 1945 r. aktywiści ZPP udali się do zastępcy przewodniczącego Rady Miejskiej – Tymofiejewa – z prośbą o udostępnienie odpowiedniego lokalu, argumentując, że zabudowania klasztoru Ojców Jezuitów są już za małe, by pomieścić wszystkie ogniwa Związku. Ich prośba nie została jednak wysłuchana<sup>221</sup>.

Dopiero pod koniec października 1945 r. Biuro KOS zostało przeniesione z klasztoru Ojców Jezuitów do lokalu przy ulicy Ormiańskiej 8, gdzie dotychczas mieściła się kuchnia nr 2 (zlikwidowana z dniem 23 października 1945 r.)<sup>222</sup>.

Pod koniec kwietnia 1946 roku stanisławowscy działacze podjęli decyzję o stopniowej sprzedaży wyposażenia Zarządu Obwodowego i KOS<sup>223</sup>.

### 3.10.3 Czortków

W Czortkowie siedziba Zarządu Obwodowego ZPP znajdowała się w samym centrum miasta, przy ulicy Rynek 4<sup>224</sup>. Ta lokalizacja była niezwykle atrakcyjna – w tym samym budynku mieściła się Komisja Ewakuacyjna, w której „codziennie swoje sprawy załatwiali masy ludności polskiej”<sup>225</sup>. Znaczną pomoc w znalezieniu tego lokalu zaoferowali aktywistom delegatka ZG – Z. Biller – oraz Przedstawiciel USRR ds. Ewakuacji Ludności

<sup>218</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 5 V 1945 r., k. 80–81.

<sup>219</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r. (rękopis), s. 119; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r., k. 77.

<sup>220</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 22 VIII 1945 r. (rękopis), s. 115; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 22 VIII 1945 r., k. 71.

<sup>221</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 30 V 1945 r., k. 90.

<sup>222</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 27 X 1945 r., s. 127.

<sup>223</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 10 IV 1946 r., k. 142.

<sup>224</sup> *Ibidem*, sygn. 29, Список адресов областных правлений союза польских патриотов в СССР, k. 14–35.

<sup>225</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 17 I 1946 r., k. 141; Sprawozdanie ogólne Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie na 15 I 1946 r., k. 64–65; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis), k. 22; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 16 VIII 1945 r. (maszynopis z odręcznymi poprawkami), k. 33.

Polskiej – Czarucha. Mankamentem uzyskanego pomieszczenia była jego wielkość – w dwóch niewielkich pokojach mieściły się bowiem „sekretariat, sprzedaż gazet, zbiórka książek, przyjmowanie interesantów, słowem wszystko”. Jeden pokój nie został również od razu zajęty przez aktywistów, ze względu, że mieszkała tam jeszcze rodzina pracownika bankowego, przeniesionego do Tarnopola<sup>226</sup>.

Biuro Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie było otwarte od poniedziałku do soboty od godziny 8:00 do 14:00 według „czasu rejonowego”<sup>227</sup>.

Na początku czerwca 1945 r. uchwalono, że w „razie niemożliwości zdobycia mebli biurowych drogą ofiarności ze strony obywateli” trzeba je będzie „zakupić po cenach rynkowych”<sup>228</sup>.

W pierwszych dniach sierpnia 1945 r. Zarząd postanowił przyjąć meble ofiarowane przez Baranickiego, będące dotychczas „na przechowaniu” u Grzegorza Hardego. Dar ten stanowiły „dwie szafy jednodrzwiowe i jedna szafa dwudrzwiowa”. Miały one w przyszłości zostać odesłane do Polski wraz z książkami<sup>229</sup>.

W lipcu 1945 r. wyposażenie lokalu powiększyło się o „trzy stoły, etażerkę, krzesła, portrety Kościuszki, Dąbrowskiego, Kilińskiego, Osóbki–Morawskiego, ręcznie wykonane, godło państwowe”<sup>230</sup>.

W październiku 1945 r. członkowie Zarządu Obwodowego ZPP zaopatrzyli „szafy w zameczki dla uniemożliwienia wniesienia odpowiedzialności za gazety książki i papiery”<sup>231</sup>.

Na początku listopada aktywiści ZPP postanowili zwrócić się do Komitetu Obwodowego KP(b)U w sprawie znalezienia nowego lokalu, ponieważ stary nie spełniał już wszystkich funkcji i wymagał stałych remontów. Poproszono jednocześnie o kwotę 50 rb na „modernizację lokalu”<sup>232</sup>. Podana w sprawozdaniu taka kwota wydaje się być bardzo niska. Zachowane materiały nie wskazują nam, co za te pieniądze miało być w pierwszej kolejności zrobione.

W połowie grudnia 1945 r., kontrolująca Zarząd Obwodowy w Czortkowie, delegatka ZG – Z. Biller uznała, że należy jak najszybciej „usunąć niedomagania co do braku lokalu i wszelkimi siłami dorobić się posiadania świetlicy”<sup>233</sup>. Pod koniec tego miesiąca podczas posiedzenia Zarządu zgodzono się by przenieść lokal Związku do dwóch pokoi, ofiarowanych

<sup>226</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 15 VII 1945 r., k. 13.

<sup>227</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 12 VII 1945 r., k. 6.

<sup>228</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 12 VI 1945 r., k. 4.

<sup>229</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 VIII 1945 r., k. 7.

<sup>230</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 15 VII 1945 r., k. 13.

<sup>231</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 6 X 1945 r., k. 20.

<sup>232</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 XI 1945 r., k. 23.

<sup>233</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 19 XII 1945 r., k. 27.

przez pełnomocnika strony ukraińskiej, oraz wyszukać kolejny – odpowiedni na schronisko<sup>234</sup>.

W styczniu 1946 r. czortkowscy działacze postanowili zwieźć i przydzielić drewno opałowe do biura Zarządu Obwodowego i świetlicy. Koszt „zwózki autami ciężarowymi, wynoszący około 3000 rb, miał zostać pokryty z wydatków inwentaryzacyjnych”<sup>235</sup>. Jak się jednak okazało, drewno zakupione latem zostało „zabrane przez wojskowych”. 22 stycznia działacze Zarządu Obwodowego poinformowali, że pertraktacje z wojskiem były w toku, a wyjaśnienia tej sprawy należało spodziewać się w ciągu kilku dni<sup>236</sup>. Niestety przeanalizowane materiały nie pozwalają nam odpowiedzieć jaki był ich ostateczny wynik.

Pod koniec stycznia 1946 r. zadecydowano o odrestaurowaniu lokalu. Pomalowano także, „do spółki z PUR”, pokój przechodni. Koszt prac malarskich wyniósł 700 rb. Przekazano je wykonawcy – Włodzimierzowi Charykowi<sup>237</sup>.

Na początku marca 1946 r. działacze uznali, że w przypadku „znalezienia lepszego pomieszczenia” na dom opieki lub świetlicę należy również poczynić starania u władz radzieckich w celu zajęcia go<sup>238</sup>. Zachowane materiały również w tym przypadku nie pozwalają nam stwierdzić, czy do jakichkolwiek rozmów ostatecznie doszło.

### 3.10.4 Drohobycz

W Drohobycz przez ponad sześć tygodni aktywiści ZPP musieli radzić sobie bez lokalu, co znacznie utrudniało im „pracę organizacyjną” w mieście. Po licznych interwencjach u władz radzieckich, 24 kwietnia 1945 r. wreszcie otrzymali pomieszczenie w „byłej szkole powszechnej” (Szkoła nr 6), gdzie funkcjonował Instytut Doskonalenia Nauczycieli (Mickiewicza 10). Lokal ten „nie miał żadnego urządzenia biurowego”. Składał się z jednej dużej sali, która była jednak „zbyt szczupła na większe zebrania”, oraz z jednej ubikacji<sup>239</sup>.

---

<sup>234</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 19 XII 1945 r., k. 27.

<sup>235</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 26 I 1946 r., k. 30.

<sup>236</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 II 1946 r., k. 31.

<sup>237</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 II 1946 r., k. 31.

<sup>238</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 III 1946 r., k. 34.

<sup>239</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie KOS w Drohobycz od 24 IV do 30 XI 1945 r., k. 3–4; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobycz od 11 VIII do 31 X 1945 r., k. 30; sygn. 86, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobycz do ZG ZPP z 24 IV 1945 r., k. 4; Sprawozdanie Łuczenki z podróży służbowej do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 47; sygn. 1283, Protokół nr 4 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobycz z 30 III 1945 r. (godz. 17), s. 3; Protokół nr 6 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobycz z 5 IV 1945 r., s. 4; Protokół nr 9 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobycz z 21 IV 1945 r., s. 5.



W połowie maja na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP podjęto problem lokalu i ustalono ponowny termin jego najmu<sup>240</sup>. Sprawa znalazła jeszcze swój ciąg dalszy podczas kolejnych spotkań aktywistów<sup>241</sup>. Niestety, ich starania „spełzły na niczym z braku wolnych mieszkań oraz napływu do miasta obywateli sowieckich”<sup>242</sup>.

We wrześniu 1945 r. zajmowano się przygotowaniem lokalu na okres zimy. Zaproponowano założenie „instalacji gazowej i elektrycznej umożliwiających zebrania świetlicowe w godzinach wieczornych w dni powszednie i przed południem w niedziele i święta”<sup>243</sup>.

W czerwcu 1946 r., w związku z likwidacją drohobyckiego lokalu ZPP, cały jego inwentarz przekazano poprzedniemu użytkownikowi („tytułem wynagrodzenia za odstąpienie lokalu”)<sup>244</sup>.

\* \* \*

W Borysławiu ZPP zajął budynek przy ulicy Kościuszki nr 159. Jego wyposażenie było dość skromne – „biurko, dwa krzesła, ławka oraz biblioteczka składająca się z 150 różnych książek”<sup>245</sup>.

### 3.11 Sklepy

Uruchomienie przez Zarząd Obwodowy ZPP we Lwowie dwóch sklepów oferujących gazety, książki oraz broszury, miało przede wszystkim wymiar propagandowy. Nie były one nastawione typowo na zysk, lecz na zaznajomienie ludzi z ideologią ZPP.

Siedziba lwowskiego sklepu nr 1 znajdowała się przy ulicy 1-go Maja nr 19, sklepu nr 2 – przy ulicy Gródeckiej 107. Pracowali w nich m.in. Wincenty Dziedziński, Janina Podgórska, Emila Kłopat, Józefa Miszczuk, Ozjasz Szechter oraz Rozalia Martin<sup>246</sup>. Z placówkami tymi powiązany był magazyn, znajdujący się przy ulicy Legionów 19<sup>247</sup>.

---

<sup>240</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 15 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 19 V 1945 r., s. 11–12.

<sup>241</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 25 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 25 VII 1945 r., s. 21.

<sup>242</sup> *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie KOS w Drohobyczu od 24 IV do 30 XI 1945 r., k. 3–4; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 15 V do 10 VIII 1945 r., k. 23.

<sup>243</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 31 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 5 X 1945 r., s. 31; sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 11 VIII do 31 X 1945 r., k. 30.

<sup>244</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół Komisji Likwidacyjnej ZPP w Drohobyczu z 15 VI 1945 r., s. 99.

<sup>245</sup> *Ibidem*, sygn. 1284, Dotychczasowe działania ZPP w Borysławiu, k. 2.

<sup>246</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Zwolnieni z pracy w Zarządzie Obwodowym ZPP we Lwowie (bez daty), k. 202; Oświadczenie Emilii Kłopat z 30 XI 1945 r., k. 197; Pismo odpowiedzialnego sekretarza Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do buchalterii ZPP z 13 IV 1946 r., k. 56; Zarządzenie prof. Mazura w sprawie Józefy Miszczuk z 9 X 1945 r., k. 65; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 IV 1946 r. (maszynopis), k. 74.

<sup>247</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Spis inwentarza ZPP w magazynie przy ul. Legionów 19, k. 13; Inwentarz magazynu ZPP na 31 XII 1945 r., k. 107–107a.

W sklepie nr 1 znajdowały się dwa stoły, trzy szafki, lada sklepową, stolik z lustrem, krzesło, taboret drewniany i dwie lampy wiszące<sup>248</sup>.

W grudniu 1944 r. Zarząd Obwodowy ZPP poinformował, że zgodnie z rozdzielnikiem na obwód lwowski przypadało 2500 egz. „Wolnej Polski”, 1000 egz. „Nowych Widnokręgów” oraz 6000 „Płomyczków”. Miały być one sprzedawane także poza sklepem – na imprezach organizowanych przez Teatr Polski oraz Filharmonię<sup>249</sup>.

Ogółem do połowy stycznia 1945 r. lwowski Zarząd ZPP otrzymał 5058 egz. „Wolnej Polski” oraz 1963 egz. „Nowych Widnokręgów”. Jak podkreślał prof. Mazur, „przesyłki były bardzo nieregularne, z dużym opóźnieniem”. W liście do Moskwy prosił o systematyczne i terminowe wysyłanie gazet, podając przykład organu KC WKP(b) – „Prawdy”, która „przychodziła już po dwóch dniach”. Lwowski Zarząd Obwodowy otrzymywał również stosunkowo niewielkie ilości książek i broszur<sup>250</sup>.

Na posiedzeniu Zarządu w styczniu 1945 r. uchwalono, aby w sklepie „umieścić wielki cennik czasopism i dzienników”. Zdecydowano również o nowych cenach na poszczególne tytuły. Aktualny numer „Wolnej Polski” oraz „Płomyczka” można było nabywać po 3 ruble, za „Nowe Widnokręgi” trzeba było zapłacić 5 rubli. Starsze egzemplarze gazet, ale wydane po 1 grudnia 1944 r., kosztowały odpowiednio: „Wolna Polska” – 2 ruble, „Płomyczek” – 1 rubel, „Nowe Widnokręgi” – 3 ruble. Z kolei za wszystkie gazety wydane przed 1 grudnia 1944 r. ustalono jednakową cenę 1 rubla<sup>251</sup>.

Zachowane materiały źródłowe, niestety, tylko w szczątkowej części informują nas o wynikach finansowych sklepu. Wiemy, że od 15 stycznia do końca lipca 1945 r. sklep sprzedał ogółem zaledwie 243 egzemplarze „Wolnej Polski”, co przyniosło 1749 rb dochodu<sup>252</sup>. Od 17 czerwca do 9 sierpnia uzyskał kwotę 2100 rb, a od 10 sierpnia do 21 września – 3500 rb<sup>253</sup>.

---

<sup>248</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Spis inwentaryzacyjny sklepu nr 1 na 1 I 1946 r., k. 105.

<sup>249</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Obwodowego ZPP we Lwowie z 22 XII 1944 r., k. 11–12; BAM, Rkps. 3508, Ekspedycja ZPP. Wykaz od 1 X 1944 do 15 I 1945 r., k. 102.

<sup>250</sup> *Ibidem*, sygn. 2307, List prof. Mazura do ZG ZPP z 21 I 1945 r., k. 32.

<sup>251</sup> *Ibidem*, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 I 1945 r. (maszynopis), k. 36; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 20 I 1945 r. (rękopis), k. 15; BAM, Rkps. 3508, Ekspedycja ZPP. Wykaz gazet (bez daty), k. 103–104.

<sup>252</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1313, Sprzedaż książek w sklepie nr 2, k. 199; Zestawienie ogólne sprzedaży od 15 I do 31 VII 1945 r., k. 205; Kwoty wpłacone do kasy ZPP od 15 I do 31 VII 1945 r., k. 206; Wykaz sprzedaży „Wolnej Polski” za lipiec 1945 r., k. 207; Wykaz sprzedaży gazet za czerwiec 1945 r., k. 208; Wykaz sprzedaży w sklepie nr 1, k. 209; Wykaz sprzedaży wydawnictw za maj 1945 r., k. 210; Wykaz sprzedaży wydawnictw za kwiecień 1945 r., k. 211; Wykaz sprzedaży broszur za miesiąc lipiec 1945 r., k. 212; Wykaz sprzedaży broszur i gazet za czerwiec 1945 r., k. 213; Wykaz sprzedaży wydawnictw za maj 1945 r., k. 215; Wykaz sprzedaży wydawnictw za lipiec 1945 r., k. 219.

<sup>253</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Sprzedaż gazet w sklepie ZPP (bez daty), k. 198.

Od 9 sierpnia do 31 grudnia 1945 r. sprzedaż „Nowych Widnokręgów” przyniosła 726 rubli dochodu, a książek – zaledwie 263 rb<sup>254</sup>. Od 8 maja do 31 grudnia 1945 r. ze sprzedaży „Płomyczka” uzyskano 1854 ruble, natomiast „Wolnej Polski” – 4268 rb<sup>255</sup>. W ostatnim tygodniu listopada (od 26 do 30) sklep przyniósł 359,50 rb<sup>256</sup>. W grudniu sprzedaż wszystkich wydawnictw osiągnęła sumę 2910,75 rb<sup>257</sup>.

Lwowski Zarząd Obwodowy przekazywał publikacje również pozostałym ogniom ZPP na Zachodniej Ukrainie. Chociażby pod koniec czerwca 1945 r. po 450 egz. „Płomyczka” (nr 7–8) do Drohobycza i Czortkowa oraz 900 egz. do Stanisławowa. Ich wartość oszacowano odpowiednio na 946 rubli (900 za gazety i 46 koszty transportu) oraz 1892 rubli (1800 za gazety i 92 koszty transportu)<sup>258</sup>. Wcześniej zarządy obwodowe otrzymały starsze numery „Płomyczka” (do 1. do 6.) w liczbie 450 sztuk oraz po 50 egz. „Wolnej Polski”. Za całość miały przekazać do Lwowa kwotę 2826,10 rubli (2725 za gazety i 101,10 kosztów transportu)<sup>259</sup>. Należność ta nie została uregulowana i wzrosła w końcu 1945 r. aż do 54 378,26 rubli<sup>260</sup>.

Sprzedaż gazet poza Lwowem okazała się stosunkowo niewielka, a informacje działaczy, że „nabiera popularności”, były bardzo na wyrost<sup>261</sup>.

Kierownikiem sklepu do końca sierpnia 1945 r. był Wincenty Dziedziński. Od 1 września jego obowiązki przejęła Emilia Klopát, dotychczasowa „zwykła sprzedawczyni”, nie wykwalifikowana w „prowadzeniu działu buchalteryjno–kasowego”. Jak się szybko okazało, „nie umiała ona ułożyć towaru w sklepie, naznaczyć go tak, aby w każdej chwili mogła bez

---

<sup>254</sup> *Ibidem*, Wykaz sprzedanych wydawnictw i gazet od 9 VII do 31 XII 1945 r., k. 121.

<sup>255</sup> *Ibidem*, Wykaz sprzedanej „Wolnej Polski” od 8 V do 31 XII 1945 r., k. 122; Wykaz sprzedawanych „Płomyczków” od 8 V do 31 XII 1945 r., k. 123; Przychód ze sprzedaży „Płomyczka”, k. 200; Przychód ze sprzedaży „Wolnej Polski”, k. 197, 201;

<sup>256</sup> *Ibidem*, Sprawozdanie kasowe Sklepu nr 1 od 26 do 30 XI 1945 r., k. 117.

<sup>257</sup> *Ibidem*, Sprawozdanie kasowe Sklepu nr 1 za grudzień 1945 r., k. 118.

<sup>258</sup> *Ibidem*, Wykaz gazet przekazanych do Czortkowa i Stanisławowa 27 VI 1945 r., k. 151; Wykaz gazet przekazanych do Drohobycza 27 VI 1945 r., k. 152–153.

<sup>259</sup> *Ibidem*, Notatki finansowe w sprawie sprzedaży gazet do Stanisławowa i Czortkowa, k. 141–143; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z czerwca 1945 r. (maszynopis), k. 144; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z VI 1945 r. (rękopis), k. 145; Wykaz wysłanych gazet do Czortkowa, k. 146; Pismo ekspedycji ZPP do Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 21 VI 1945 r., k. 147; Wykaz wysłanych gazet do Drohobycza, k. 148; Pismo ekspedycji ZPP do Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 21 VI 1945 r., k. 149; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z czerwca 1945 r., k. 150; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z czerwca 1945 r., k. 151; Wykaz gazet wysłanych do Stanisławowa, k. 153; Pismo Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie do Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z czerwca 1945 r. (maszynopis), k. 154; Notatki w sprawie ilości przekazanych gazet (bez daty), k. 155–156.

<sup>260</sup> *Ibidem*, Pismo prof. Mazura do Wydziału Finansowego ZG ZPP z 27 XII 1945 r., k. 138.

<sup>261</sup> *Ibidem*, sygn. 1358, Pismo Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do ZG ZPP z 15 VII 1945 r., k. 13.

trudu sporządzić odpowiednie zestawienia bez oparcia się na zapiskach<sup>262</sup>. Skutkowało to daleko idącymi konsekwencjami.

Na początku listopada 1945 r. E. Kłopat postanowiła dodatkowo przekazać część gazet do świetlicy ZPP. Ze sklepu nr 1 – 18 numerów „Płomyczka” (numery od 1. do 17.–18.), 4 egz. „Nowych Widnokręgów” (numery 9.–14.) oraz trzy egz. 19. numeru „Wolnej Polski”<sup>263</sup>. Sklep oferował ponadto książki, m.in. 149 egzemplarzy publikacji Józefa Stalina „*O Wielkiej Wojnie Narodu Radzieckiego*” (nabytych po dwa, sprzedawanych po trzy ruble), 50 książek Wasilija Grossmana „*Naród jest nieśmiertelny*” (4 i 8 rubli), 50 książek „*O Leninie*” (15 i 20 rubli), czy 150 publikacji Michaiła Kalinina „*O moralnym obliczu naszego narodu*” (0,60 i 1 rubel)<sup>264</sup>.

Od początku listopada 1945 r. E. Kłopat zaczęła wyraźnie „nie wywiązywać się ze swoich obowiązków”. Tuż przed wyjazdem do Polski została zwolniona z pracy (19 listopada)<sup>265</sup>. Wcześniej złożyła szczegółowy raport „buchalteryjno–kasowo–towarowy”, zawierający m.in. zapiski i zestawienia przychodów i rozchodów, „trzy koperty z załącznikami” oraz spis książek i broszur<sup>266</sup>. 24 listopada 1945 r. kontrolę buchalteryjno–kasową w jej sklepie zlecono Karolowi Leśnodorskiemu. Jak się szybko okazało, stan przedstawiony przez pracownicę był sprzeczny z faktycznym, co „naraziło instytucje ZPP na materialne straty”<sup>267</sup>.

---

<sup>262</sup> *Ibidem*, sygn. 1313, Sprawozdanie buchaltera ZPP K. Leśnodorskiego dla Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 XII 1945 r. (z poprawkami), k. 192–194; Sprawozdanie buchaltera ZPP K. Leśnodorskiego dla Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 XII 1945 r., k. 228–230.

<sup>263</sup> *Ibidem*, Notatka ws. wydanych gazet dla świetlicy ZPP, k. 248; Zestawienie wydanych gazet dla świetlicy ZPP z 5 XI 1945 r., k. 256.

<sup>264</sup> *Ibidem*, Wykaz i ceny broszur ZPP, k. 214; Zestawienie książek i broszur przyjętych przez magazyn 15 IX 1945 r., k. 278; Obroty ze sprzedaży gazet od 1 IX do 22 XI 1945 r., k. 231; Książki i broszury, k. 232; Wykaz sprzedanych książek i broszur od 1 IX do 22 XI 1945 r., k. 196, 233.

<sup>265</sup> *Ibidem*, Rozkaz nr 13 Zenona Kryńskiego w sprawie zwolnienia E. Kłopat, k. 61.

<sup>266</sup> *Ibidem*, Notatka ws. „Płomyczków”, k. 218; Wykaz gazet przysłanych z Moskwy, k. 219; Notatki ws. odbioru gazet do sklepu ZPP, k. 247; Wykaz otrzymanych czasopism za październik 1945 r., k. 248; Notatka o sprzedaży gazet i broszur za październik 1945 r., k. 249–250; Zestawienie sprzedaży wydawnictw sklepu nr 1 za wrzesień 1945 r., k. 251; Zestawienie sprzedaży wydawnictw sklepu nr 1 za październik 1945 r., k. 252–253; Wykaz sprzedaży za sierpień 1945 r., k. 254; „Płomyczki” odebrane przez sklep ZPP, k. 255; Wykaz rozprowadzanych gazet i wydawnictw od 3 do 30 IX 1945 r., k. 257; Sprzedaż „Płomyczka” do 25 IX 1945 r., k. 258; Sprzedaż „Wolnej Polski” do 25 IX 1945 r., k. 259; Sprzedaż „Nowych Widnokręgów” do 25 IX 1945 r., k. 260; Zestawienie sprzedaży wydawnictw sklepu nr 1 za listopad 1945 r., k. 261; Książki i broszury na dzień 25 XI 1945 r., k. 262; Spis gazet i książek ZPP we Lwowie, k. 263; Stan magazynu na dzień 22 XI 1945 r., k. 264; Przychód ze sprzedaży „Wolnej Polski”, k. 265; Zaświadczenie buchaltera ZPP Leśnodorskiego z 3 XII 1945 r., k. 266–267; Obroty od 1 IX do 23 XI 1945 r., k. 268; Książki i broszury na dzień 1 XII 1945 r., k. 269; Prenumerata gazet, k. 270–271; Luźne notatki odnośnie sprzedaży gazet, k. 272–274.

<sup>267</sup> *Ibidem*, Sprawozdanie buchaltera ZPP K. Leśnodorskiego dla Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 XII 1945 r. (z poprawkami), k. 192–194; Sprawozdanie buchaltera ZPP K. Leśnodorskiego dla Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 1 XII 1945 r., k. 228–230.

Podczas posiedzenia Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP 17 grudnia 1945 roku kierownikiem sklepu mianowano Ozjasza Szechtera<sup>268</sup>.

Na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP 10 grudnia 1945 roku ustalono ponownie ceny poszczególnych gazet: „Płomyczek” po 1 rublu, „Wolna Polska” – numery 19 i 20 po 0,5 rubla, numery 40 i 41 po 1,5 rubla, „Nowe Widnokręgi” – numery 9, 10, 13, 14 po 3 ruble, numery 15, 16 po 5 rubli. Pozostałe wydawnictwa i broszury sprzedawane były w cenach „ukazanych na okładce”<sup>269</sup>.

\* \* \*

W Czortkowie od końca października 1945 r. sprzedawano stare numery gazet „po normalnej cenie, bez zarobku, w ilości 390 pojedynczych oraz 335 podwójnych numerów”<sup>270</sup>.

Do Drohobycza w marcu i kwietniu 1945 r. prasa „prawie w ogóle nie dochodziła”<sup>271</sup>. W maju 1945 r. gazety sprzedawano tam po 2 ruble („Wolna Polska”) oraz po 1 rublu („Czerwony Sztandar”)<sup>272</sup>. Do końca 1945 r. sprzedano ogółem 202 numerów „Wolnej Polski”, 114 numerów „Nowych Widnokręgów” oraz ok. 250 numerów „Płomyczków”<sup>273</sup>. Były to bardzo niewielkie ilości.

\* \* \*

Obraz funkcjonowania sklepów ZPP, ze względu na braki w materiałach archiwalnych, będzie niepełny. Chociaż działalność handlowa prowadzona przez zarządy obwodowego ZPP nie była w pierwszej kolejności nastawiona na zysk, wydaje się, że, działacze na niej nie tracili. Przy założeniu, że ich marża wynosiła od 50% (gazety) do 100% (książki), a średnia miesięczna sprzedaż 3 tys. rubli, osiągnięty zysk mógł oscylować w granicach 1000–1500. Obniżały je koszty, m.in. pensja dla kierownika sklepu w wysokości 300 rubli (jedna z najniższych we lwowskim Zarządzie Obwodowym) oraz straty – niesprzedane egzemplarze gazet i nieuregulowane długi.

---

<sup>268</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP we Lwowie z 17 XII 1945 r., k. 66.

<sup>269</sup> *Ibidem*, Protokół Wydziału Kulturalno–Oświatowego ZPP we Lwowie z 10 XII 1945 r., k. 63–64.

<sup>270</sup> *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 26 X 1945 r., k. 21–22.

<sup>271</sup> *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Łuczenki z podróży do Drohobycza od 5 III do 9 IV 1945 r., k. 47.

<sup>272</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 14 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 7 V 1945 r., s. 10.

<sup>273</sup> *Ibidem*, Protokół nr 37 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 10 XII 1945 r., s. 47.

### 3.13 Współpraca z PWKN i Zarządem Głównym ZPP

Zarządy obwodowe ZPP w zachodnich obwodach USRR, z racji swojej „bliskości” do nowego ośrodka władzy, utrzymywały stały kontakt z przedstawicielami PKWN.

Sprawę wysłania delegata ze Lwowa do Lublina poruszono po raz pierwszy na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP już 13 października 1944 r. Osoba ta miała zaczerpnąć „bliższych informacji” na temat realizacji umowy o wzajemnym przesiedleniu ludności<sup>274</sup>. Niestety, nie wiemy kogo wybrano, ani czy wyjazd miał miejsce.

W połowie listopada 1944 r. Zarząd Obwodowy we Lwowie postanowił „skontaktować się z Wandą Wasilewską”, która przebywała aktualnie w Kijowie, w sprawie uzyskania pomocy dla ludności Lwowa. Pomocny w tym miał okazać się również PKWN<sup>275</sup>.

Podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie 8 grudnia 1944 roku przewodniczący prof. Stanisław Mazur poruszył sprawę ustanowienia stałego delegata przy PKWN w Lublinie, który miał się zająć regularnym dostarczaniem prasy i materiałów propagandowych. Do jego kompetencji należałoby również pozyskiwanie funduszy dla opieki społecznej, załatwianie konsularnych pełnomocnictw oraz rejestrowanie wszystkich „przylatujących i odlatujących do Lublina samolotów”. Kandydatem lwowskich aktywistów został Tadeusz Frymar, dla którego przeznaczono kwotę 1000 rb z funduszy Związku<sup>276</sup>.

Zachowane materiały niestety nie informują nas o jakichkolwiek poczynaniach T. Frymara oraz jego kontaktach z Zarządem Obwodowym ZPP we Lwowie.

\* \* \*

Zarządy obwodowe w zachodnich obwodach USRR utrzymywały ścisły kontakt z moskiewskim ZG. Na terenie Zachodniej Ukrainy działał on poprzez swojego przedstawiciela – S. Eksteina, oraz instruktorów: inż. Z. Szneka, H. Koszutką, Z. Biller, ppor. Łuczenkę. Częstym delegatem do Lwowa był również płk. W. Sokorski.

### 3.14 „Herbatki towarzyskie”

Słabe efekty działalności polityczno–propagandowej lwowskiej instancji ZPP wymuszały poszukiwania nowych form dotarcia do mieszkańców miasta z programem Związku oraz informacjami o dotychczasowej działalności.

28 stycznia 1945 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie ustalono, że należy organizować tzw. „herbatki towarzyskie”, podczas których omawiane

---

<sup>274</sup> *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 13 X 1944 r., k. 2.

<sup>275</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 21 XI 1945 r., k. 5.

<sup>276</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 XII 1944 r., k. 7.

będą sprawy wzmocnienia „propagandy ZPP przy pomocy radia, prasy i teatru”. Jednocześnie zaproponowano, aby „Czerwony Sztandar” raz w tygodniu zamieszczał stronicę o ZPP. Omówiono również „środki przy pomocy których należałoby zwiększyć aktyw ZPP, a które należałoby konkretnie zaproponować zebrany”<sup>277</sup>.

Możemy domniemywać, że idea „herbatek towarzyskich”, wysunięta przez prof. Mazura, nawiązywała do tradycji spotkań w Kawiarni Szkockiej. Miejsce to w okresie międzywojennym<sup>278</sup> obrali sobie matematycy, prekursorzy lwowskiej szkoły matematycznej. Odbływały się tam często długie i zawile dyskusje nad problemami matematycznymi. Zrodziła się również słynna Księga Szkocka<sup>279</sup>.

Poza prof. Mazurem i prof. S. Banachem (który w Szkockiej „za jednym zamachem stawiał studentom zaliczenie i kawę”) do kawiarni przychodzili również inni matematycy m.in. Hugo Steinhaus, Julian Szauder, Władysław Orlicz, Herman Auerbach czy Stefan Kaczmar. Poza nimi najbardziej znanymi gośćmi był profesorowie Kazimierz Ajdukiewicz, Leon Chwistek, Antoni Łomnicki czy Włodzimierz Stożek.

---

<sup>277</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP z 28 I 1945 r., k. 37; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP z 28 I 1945 r. (rękopis), k. 17.

<sup>278</sup> Kawiarnia Szkocka funkcjonowała w latach 1909–1944 w budynku nr 27 na ulicy Akademickiej; Lwów. *Ilustrowany przewodnik*, Lwów–Wrocław 2003, s. 82.

<sup>279</sup> Początkowo matematycy zapisywali swoje obliczenia na serwetkach, gdy ich brakowało „przenosili się” na marmurowe blaty stolików. Gdy któregoś dnia w kawiarni pojawiała się żona Banacha Łucja, jeden z kelnerów przywitał ją słowami: „Pani spojrz! Bazgrzą i bazgrzą po tych stolach. Mnie to by nawet nie przeszkadzało, ale oni to robią chemicznymi ołówkami. Przecież to się w ogóle nie da później domyc!”. Kobieta kupiła wówczas w pokaźny brulion i podarowała go profesorom. Wkrótce „zamienił się” on w Księgę Szkocką, w której po prawej stronie zapisywano zadanie, a z lewej rozwiązanie. Za rozwiązanie każdego z matematycznych problemów twórcy przewidywali odpowiednie nagrody – ich wymiar był zależny od ich pomysłowości. Prof. Mazur za rozwiązanie swojego zadania (które przeszło do historii jako problem nr 153) zaproponował żywą gęs. Udało się go rozwiązać dopiero w 1972 r. dwudziestoletniemu szwedzki matematyk Perowi Enflo, który zgodnie z zapisem w Księdze Szkockiej otrzymał od prof. Mazura koszyk z żywą gęsią wystrojoną w spódniczkę w kwiaty. Najczęstszą „nagrodą” była jednak kawa lub małe piwo. Księga szkocka funkcjonowała 6 lat, od 17 lipca 1935 r. do 31 maja 1941 r. Podczas wojny Księga Szkocka została ukryta przez żonę i syna Stefana Banacha. Po wojnie przewieźli ją do Wrocławia. Tam całość przepisał ręcznie H. Steinhaus i 1 1956 r. wysłał do Stanisława Ulama, mieszkającego w Los Alamos w Stanach Zjednoczonych. Dzięki niemu, który na własny koszt skopiował i rozesłał 300 egzemplarzy do najbardziej znanych światowych matematyków Księga Szkocka stała się niezwykle znana. Współcześnie oryginał Księgi Szkockiej znajduje się w posiadaniu rodziny S. Banacha, a kopia w Bibliotece Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie. Więcej o Kawiarni Szkockiej i lwowskiej szkole matematycznej: J. Wynnyczuk, *Knajpy Lwowa*, Warszawa 2008, s. 174–180; R. Duda, *Lwowska szkoła matematyczna*, Wrocław 2007, s. 210, s. 68–76; R. Kałuża, *Stefan Banach*, Warszawa 1992, s. 98–100; Poetycko o kawiarni, Księdze Szkockiej i postaciach matematyków: S. H. Case, *Kawiarnia Szkocka*, Opole 2010, passim; Dawidowiczowa A., *O Lwowie, o domu, o sobie* [w:] *Leopolis ubique praesens. Lwów wszędzie obecny. Wybór tekstów o polskiej historii i kulturze Lwowa i Małopolski z kwartalnika „Cracovia–Leopolis” 1995–2008*, część 3, Kraków 2009, s. 85–89; T. Riedl, *Lwów w pamięci i fotografii*, Wrocław 2002, s. 132–133; S. Koper, *Dwudziestolecie Międzywojenne*, tom 9, Warszawa, Lwów, Wilno, Warszawa 2013, s. 50–52; R. Duda, *op. cit.*, s. 74.

Prof. Mazur tak uwielbiał wizyty w kawiarni, że często z tego powodu narażał się żonie Krystynie<sup>280</sup>. Charakterystyczną jej cechą był bowiem niezwykle klimat i panujące w niej poczucie humoru<sup>281</sup>. Tego wszystkiego w okresie okupacji sowieckiej brakowało polskiej inteligencji, która marzyła chociażby o namiastce tamtych chwil.

Poza matematyką w Kawiarni Szkockiej poruszono także bieżące tematy. Banach, chociaż „mało go interesowały sprawy polityczne”, miał „bystre spojrzenie na każdą aktualną sytuację, w której wypadało mu się znaleźć”<sup>282</sup>. Pomimo propozycji złożonej mu przez prof. Mazura, nie zdecydował się zostać członkiem ZPP (oficjalnie ze względu stan zdrowia). Wiedział, że nie podoła kolejnym obowiązkom. Jak zauważyli jego najbliżsi współpracownicy, widać było po nim „ciężki ślad”, jaki zostawiła wojna, lata spędzone pod okupacją i liczne choroby<sup>283</sup>. Wydaje się być bardzo prawdopodobne, że prof. Mazur (pomimo coraz rzadszych kontaktów z Banachem) radził się go w wielu sprawach dotyczących działalności ZPP<sup>284</sup>.

\* \* \*

Zetpepowskie „herbatki towarzyskie” rozpoczęły się z początkiem marca. 4 marca 1945 r. uczestniczyli w niej przedstawiciele Komisji Repatriacyjnej. Omówiono wówczas bieżące sprawy związane z przesiedleniem ludności<sup>285</sup>. Na kolejnych „herbatach towarzyskich” z aktywistami ZPP spotkali się nauczyciele (22 kwietnia), personel administracyjny (5 maja), przedstawiciele lwowskich przedsiębiorstw i fabryk (6, 13, 20 maja)<sup>286</sup>.

---

<sup>280</sup> Żona prof. Mazura uważała się przyjaciółką, że „(...) całymi dniami po kawiarniach siedzi, dzieci brudne, włączą się samopas, ja wszystkiego robić nie nadążam, a on kawkę sobie pije jedna za drugą”). Zdesperowana kobieta często wpadała do Kawiarni Szkockiej. Prof. Mazur ostrzegany przez kolegów siedzących przy oknie („Staszek włącz pod ladę, twoja żona leci”) chował się wówczas u szatniarza, który „przysięgał, że pana Mazura tu dziś nie było”; K. Mazurówna, *Burzliwe życie tancerki*, Warszawa 2010, s. 15.

<sup>281</sup> Przytaczane jest wiele różnego rodzaju anegdot. Kiedy H. Auerbach kupił sobie nowy kapelusz, który wkrótce ktoś w Szkockiej podmienił mu na stary i znoszony, profesor nie przestał go nosić. Zapytany, czemu chociaż go nie wyczyści odparł, że nie będzie czyścił kapelusza złodziejowi. Podobnie K. Chwistek, który pewnego dnia przyszedł w dwóch różnych butach – brązowym i czarnym, stwierdził: „To dziwne. W domu mam drugą taką samą parę”. Kiedy jeden z matematyków chaotycznie coś referował koledzy nie bali mu się złośliwie powiedzieć „Myśli pan A, mówi B, pisze C, a powinno być D”; R. Duda, op. cit., s. 75–76; R. Kałuża, op. cit., s. 108.

<sup>282</sup> R. Kałuża, op. cit., s. 105.

<sup>283</sup> Podczas okupacji niemieckiej, od jesieni 1941 r. do lipca 1944 r. Stefan Banach, podobnie jak większość lwowskiej inteligencji pracował w Instytucie Bakteriologicznym Rudolfa Weigla przy karmieniu wszy. Placówka zajmowała się badaniami nad dudem osutkowym. Wcześniej prof. Weigl odkrył szczepionkę przeciwko durowi płamistemu, chorobie na którą w 1942 r. zachorowało ok. 90 tys. mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa. Więcej o postaci prof. R. Weigla i jego lwowskiej placówce: B. Krawczyński, *Przez tundrę i tajgę po sowieckich łagrach*, b.m.w. 2010, s. 24–37.

<sup>284</sup> S. Mazur, op. cit., s. 26.

<sup>285</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 31.

<sup>286</sup> *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za III, IV i V 1945 r., k. 11.



22 kwietnia 1945 r. miała miejsce „herbatka towarzyska” dla nauczycieli w której uczestniczyło po dwóch pracowników każdej z lwowskich szkół. Aktywiści ZPP postanowili przyznać im „materialną pomoc”, widząc trudne warunki bytowe, w których się znaleźli, oraz przydzielić „pewną ilość gazet po cenach własnych”. Spośród nauczycieli miał zostać wybrany stały przedstawiciel do Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP (który zajmował się wówczas sprawami młodzieży)<sup>287</sup>.

Wykorzystane materiały archiwalne nie zawierają, niestety, bliższych informacji na temat przebiegu „herbatek towarzyskich”. Nie jesteśmy więc w stanie określić, ile osób brało w nich udział. Możemy jedynie domniemywać, że skoro wraz z początkiem czerwca 1945 r. zaprzestano ich organizacji, nie spełniały one oczekiwań Zarządu Obwodowego.

### 3.15 Konferencja Przedstawicieli Zachodnich Obwodów USRR i LSRR

Problemy pracy zarządów obwodowych ZPP na Zachodniej Ukrainie były wielokrotnie przedmiotem zainteresowania aparatu ZG ZPP. Jak zauważył Albin Głowacki *„wskazując na niedostatki działalności oraz na potrzebę stosowania nowych jej form, umożliwiono tamtejszym zarządom ZPP, bardziej adekwatną do ówczesnych potrzeb i specyfiki terenu pracę”*<sup>288</sup>.

Już pod koniec maja 1945 r. S. Eckstein w piśmie do kierownika Wydziału Organizacyjnego ZG zauważył konieczność zwołania „w czerwcu lub na początku lipca międzyobwodowej konferencji ZPP Zachodniej Ukrainy”. Jego pomysł poparła delegatka ZG do Lwowa Z. Biller, a pomoc w organizacji obiecał sekretarz ds. propagandy KP(b)U Litwinow<sup>289</sup>. Brakowało jedynie zgody ZG, na co przyszło poczekać kilka miesięcy. Wykorzystane źródła, niestety, nie pokazują dlaczego Moskwa tak długo zwlekała ze zwołaniem konferencji – wynikłe problemy, nie mogły przecież rozwiązać się same.

Szczegółowy program „Narady na dzień 27 stycznia 1946 roku przedstawicieli zachodnich obwodów (Lwów, Wilno)” został uchwalony podczas posiedzenia Prezydium ZG ZPP 24 stycznia 1946 r. Ustalono, że konferencja będzie miała pięć punktów porządku dziennego: „Sprawozdanie poselskie – Juskiewicz; sytuacja polityczno-gospodarcza Polski – Finkelstein i Butlow; sprawozdanie zachodnich obwodów; dyskusja; rezolucje”<sup>290</sup>.

---

<sup>287</sup> *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 14 IV 1945 r., k. 31.

<sup>288</sup> A. Głowacki, *Uwagi o tworzeniu...*, s. 85.

<sup>289</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Pismo S. Ecksteina do kierownika Wydziału Organizacyjnego ZG ZPP Kojfmana z 30 V 1945 r., k. 45a.

<sup>290</sup> *Ibidem*, sygn. 2276, Protokół nr 1 Prezydium ZG ZPP z 24 I 1946 r., k. 1.

Do poszczególnych zarządów obwodowych zostały wysłane telegramy, wzywające „delegatów na zjazd ZPP”<sup>291</sup>. O jej przebiegu dowiadujemy się z „Uchwały Konferencji Przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie w dniach od 27 stycznia do 2 lutego 1946 r.”<sup>292</sup>.

Dokonano na niej oceny dotychczasowej działalności. Dumnie stwierdzono, że ZPP „wyrósł w poważną organizację, sięgającą swoimi wpływami daleko poza kilkutysięczne ramy swych członków” oraz „stał się czynnikiem kształtującym opinię publiczną ludności polskiej”. Podniesiono przy tym niedostateczną rozbudowę organizacji na wsi i małych miasteczkach.

Konferencja nakreśliła przede wszystkim zadania na przyszłość – wzmożenie wysiłków „dla dalszego rozszerzenia organizacji przez poważne zwiększenie liczby członków, dalszą rozbudowę ogniw ZPP na wsi i w rejonach”. Należało także „zwrócić szczególną uwagę na pracę wśród inteligencji i kobiet”, na niesienie różnorodnych form pomocy dla miejscowych repatriantów i osób powracających do kraju z głębi ZSRR oraz zacieśnienie współpracy z rejonowymi pełnomocnikami PUR<sup>293</sup>.

\* \* \*

14 lutego 1946 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie delegacja uczestników złożyła sprawozdanie z konferencji. A. Donat poinformował, że w Moskwie „nie było specjalnej krytyki pracy Lwowskiego Zarządu, była tylko mowa o wytycznych (...) na przyszłość, tak w zakresie prac repatriacyjnych, jak i organizacyjnych i ideologicznych. Mówcy podkreślali niektóre niedociągnięcia w naszej pracy, szczególnie na wsi i rejonach podmiejskich”. Według inż. Szterna, Zarząd ZPP we Lwowie wypadł lepiej niż wileński, gdzie „praca była raczej mechaniczna, bez pogłębiania politycznego i organizacyjnego”. Stosownie do zaleceń konferencji lwowscy aktywiści ZPP uchwalili wytyczne do dalszej pracy<sup>294</sup>.

---

<sup>291</sup> *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 23 I 1946 r., k. 137; sygn. 219, Telegram z 15 I 1946 r. do przewodniczącego ZPP w Drohobyczu wzywający na konferencję do Moskwy, k. 1.

<sup>292</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 141, Uchwała Konferencji Przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 stycznia do 2 lutego 1946 r., k. 12–20; sygn. 1306, Uchwała Konferencji Przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 stycznia do 2 lutego 1946 r., k. 1–9; sygn. 86, Uchwała Konferencji Przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 stycznia do 2 lutego 1946 r., k. 13–22; sygn. 1358, Uchwała Konferencji Przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 stycznia do 2 lutego 1946 r., k. 88–94.

<sup>293</sup> A. Głowacki, *Uwagi o tworzeniu...*, s. 85.

<sup>294</sup> AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 14 II 1946 r., k. 54–58; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 19 II 1946 r., k. 59–62.

Natomiast 18 lutego 1946 r. na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu rezolucję z konferencji w Moskwie omówił Z. Schneider. Zwrócił uwagę na rozszerzenie współpracy z PUR, przygotowanie przesiedlenia ludności wiejskiej, zmotywowanie niepracujących do jak najszybszego wyjazdu<sup>295</sup>.

Jak podkreślali aktywiści, największym plusem konferencji było wytknięcie braków, co miało skutkować poprawą codziennej pracy ZPP.

\* \* \*

Tworzenie struktur ZPP na Zachodniej Ukrainie trwało od września 1944 r. do maja 1945 r. i objęło cztery miasta – Lwów, Stanisławów, Drohobycz i Czortków. Udział w nim mieli przedstawiciele ZG ZPP z Moskwy (Szymon Eckstein, Zofia Biller, inż. Zygfryd Sznek, Halina Koszutska, ppor. Łuczenko), którzy później wspomagali ogniska terenowe występując z referatami i pogadankami.

ZPP w zachodnich obwodach USRR najdłużej działał we Lwowie – 21 miesięcy. W tym czasie starał się dotrzeć do jak największej liczby Polaków. Efekty pracy, zwłaszcza na prowincji, były jednak znikome. ZPP objął niewielki odsetek mieszkańców, którzy żyli głównie sprawami swojego wyjazdu do kraju.

Liczby podane w sprawozdaniu podsumowującym działalność ZPP we Lwowie wydają się być zawyżone i nie mają potwierdzenia we wcześniejszej dokumentacji („ogarnięcie siecią placówek rejonowych 176 zakładów przemysłowych o ogólnej liczbie ponad 30 tys. pracujących w nich Polaków oraz 69 wsi obwodu lwowskiego z ponad 10 tys. Polaków”). Podobnie jak liczba 16 211 osób przyjętych w poczet ZPP (11% Polaków pozostających we Lwowie do początku ewakuacji)<sup>296</sup>. Najwyższą liczbę członków, 2667 osób, ZPP osiągnął na przełomie października i listopada 1945 r. Małała ona sukcesywnie w związku z wyjazdami do Polski.

Werbunek nowych członków szedł bardzo opornie, a większość zapisanych nie angażowała się praktycznie w żadne akcje, uznając legitymację za „atut” w podróży do kraju. Taka postawa nie sprzyjała stabilizacji i planowości działań, oraz rozwinięciu szerszej działalności w terenie.

---

<sup>295</sup> *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 43 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 18 II 1946 r., s. 65.

<sup>296</sup> *Ibidem*, sygn. 2276, Krótka charakterystyka działalności Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie od 22 IX 1944 do 10 VII 1946 r., k. 58–59.